

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
Факультет фінансів та обліку
Кафедра фінансового контролю та аудиту

СТРУК Ліля Ігорівна

АНАЛІЗ ТА АУДИТ ДЕБІТОРСЬКОЇ І КРЕДИТОРСЬКОЇ
ЗАБОРГОВАНОСТІ СУБ'ЄКТА ГОСПОДАРЮВАННЯ

спеціальність – 071 «Облік і оподаткування»
магістерська програма – Економічна експертиза та аудит бізнесу
освітній ступінь – магістр

Науковий керівник:
к.е.н., доцент О. М. Черешнюк

Тернопіль-2021

ЗМІСТ

Перелік умовних позначень	3
ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1. Економічна сутність дебіторської та кредиторської заборгованості суб'єкта господарювання та концептуальні основи її аналізу й аудиту	7
1.1 Дебіторська та кредиторська заборгованість: економічна сутність та класифікація	7
1.2 Фактори впливу на дебіторську та кредиторську заборгованість суб'єкта господарювання	16
1.3 Інформаційне забезпечення аналізу і аудиту дебіторської та кредиторської заборгованостей	24
Висновки до розділу 1	31
РОЗДІЛ 2. Аналіз дебіторської і кредиторської заборгованості суб'єкта господарювання	32
2.1 Управління та оцінювання дебіторської та кредиторської заборгованості	32
2.2 Аналіз та контроль за станом дебіторської заборгованості суб'єктів господарювання	39
2.3 Аналіз і контроль за станом кредиторської заборгованості суб'єктів господарювання	48
Висновки до розділу 2	58
РОЗДІЛ 3. Аудит дебіторської і кредиторської заборгованостей суб'єкта господарювання	60
3.1 Організація і методика аудиту дебіторської заборгованості	60
3.2 Організація та методика аудиторської перевірки кредиторської заборгованості	70
Висновки до розділу 3	78
ВИСНОВКИ	79
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	81
ДОДАТКИ	90

СПИСОК УМОВНИХ ПОХНАЧЕНЬ

ДЗ – дебіторська заборгованість;

КЗ – кредиторська заборгованість;

НП(С)БО – Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку;

МЗФЗ – міжнародні стандарти фінансової звітності.

ВСТУП

Актуальність теми. Найактуальнішою проблемою сучасних підприємств стає, які функціонують в складних кризових умовах, є безнадійна або сумнівна заборгованість. Адже діяльність майже всіх підприємств в Україні характеризується погіршенням їх фінансового становища, адже кожне підприємство має короткострокову чи довгострокову дебіторську чи кредиторську заборгованість. Тому ринкові відносини потребують перегляду систем аналізу та аудиту заборгованості, пов'язаних із питаннями платежів.

У ринкових умовах наявність великої суми боргу суб'єктів господарювання знижує ліквідність їх активів, що негативно впливає на фінансову платоспроможність та вилучення готівки. Адже перед тим, як виконати свої фінансові зобов'язання перед партнерами, компанія ставить пріоритет вирішення власних проблем. Криза заборгованості стала однією з головних проблем економіки, а її прояви набувають різноманітних форм. Тому облік дебіторської заборгованості та контроль її своєчасного погашення мають запобігти безнадійній заборгованості та займати особливе місце в корпоративному управлінні.

Мета і завдання дослідження. Метою роботи на здобуття освітнього ступеня магістр є дослідження процесу аналізу й аудиту дебіторської та кредиторської заборгованості підприємств.

Для реалізації окресленої мети дослідження сформовано наступні завдання:

- дослідити сутність понять «дебіторська» і «кредиторська» заборгованість;
- визначити фактори впливу на стан заборгованостей підприємства;
- сформувати інформаційні ресурси для управління заборгованостями підприємства;
- узагальнити алгоритм проведення аналізу заборгованостей підприємства з метою їх оцінки та управління;

- провести аналіз дебіторської заборгованості досліджуваного підприємства;
- провести аналіз КЗ підприємства;
- дослідити організацію та методику аудиторської перевірки дебіторської та кредиторської заборгованостей.

Об'єктом дослідження є процес аналізу та аудиту дебіторської та кредиторської заборгованостей досліджуваного підприємства Товариством з обмеженою відповідальністю «Аудиторською фірмою «Галичина-Аудитсервіс».

Предметом дослідження є теоретичні, організаційні, методичні та практичні засади аналізу й аудиту дебіторської та кредиторської заборгованості вітчизняних підприємств.

Методи дослідження. При проведенні дослідження у випускній кваліфікаційній роботі для обґрунтування термінів «дебіторська заборгованість» та «кредиторська заборгованість» застосовано методи теоретичного узагальнення, групування та порівняння; для класифікації понять – логічного й абстрактного спостереження; для проведення аналізу показників – аналізу та синтезу а для проведення аудиторської перевірки – спостереження, формалізації та синтезу.

Наукова новизна отриманих результатів полягає у наступному:

- визначено економічну сутність понять «дебіторська» та «кредиторська» заборгованість вітчизняними та зарубіжними вченими-економістами;
- сформовано перелік факторів впливу на заборгованість підприємства та проведено їх класифікації з метою використання в управлінні;
- сформовано перелік інформаційного забезпечення управління дебіторською та кредиторською заборгованістю;
- розроблено систему групування боргових зобов'язань з метою управління заборгованостями підприємства;

- проведено аналіз дебіторської заборгованості протягом останніх десяти років для вітчизняних підприємств та детально проаналізовано стан дебіторської заборгованості досліджуваного підприємства;
- проаналізовано стан та перспективи виникнення кредиторської заборгованості досліджуваного підприємства;
- розроблено програму аудиторської перевірки дебіторської та кредиторської заборгованостей досліджуваного підприємства.

Практичне значення отриманих результатів. Результати проведеного дослідження у кваліфікаційній роботі придатні для їх практичного застосування при виборі методів аналізу й аудиту дебіторської та кредиторської заборгованостей.

Апробація результатів дипломної роботи. За результатами магістерської роботи опубліковано дві статті в збірнику наукових праць кафедри фінансового контролю та аудиту Західноукраїнського національного університету.

Обсяг і структура роботи. Випускна робота на здобуття освітнього ступеня магістр складається з вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел і додатків.

РОЗДІЛ 1. Економічна сутність дебіторської та КЗ суб'єкта господарювання та концептуальні основи її аналізу й аудиту

1.1. Дебіторська та кредиторська заборгованість: економічна сутність та класифікація

Успішна євроінтеграція України потребує значного переналаштування вітчизняної економіки стосовно посилення конкурентоспроможності окремих виробників та країни в цілому. У свою чергу, важливим завданням у цьому напрямку є контроль за платіжною дисципліною контрагентів, погіршуючий стан якої за останні декілька років призвів до збільшення балансової ДЗ, відволікання коштів від бізнесу, збільшення обсягів кредитування банків високої вартості, що загалом негативно вплинуло на національну економічну діяльність. Товаровиробники.

Проблема даного дослідження полягає в тому, що сучасні умови економічної ситуації в Україні характеризуються великою часткою нездійснених платежів. Такий факт є пов'язаний з дією пандемії і світової економічної кризи, але в нашій країні негативні тенденції посилюються через незадовільний стан контролю на підприємствах за здійснюванням зобов'язань за договорами.

Взаємовідносини з контрагентами становлять важливу складову фінансово-господарської діяльності суб'єкта господарювання. Саме вони нерозривно пов'язані з відтоком та надходженням грошових коштів та є основою процесу створення безперервної діяльності бізнесу. Затримка надходження платежів і погашення зобов'язань призводить до уповільнення операційного циклу й зниження фінансово-господарської діяльності підприємства. Орім цього, платіжна вартість грошей з врахуванням часу, зазвичай, має тенденцію до зниження, а це в свою чергу також негативно впливає на купівельну здатність й зумовлює скорочення фінансових, матеріальних та інших ресурсів суб'єктів господарювання.

Розрахунок підприємства з іншими фізичними й юридичними особами становить невід'ємну частину діяльності суб'єкта господарювання і передбачає створення ряду зобов'язань сторін між собою. Оскільки погашення зустрічних зобов'язань часто відбувається не одночасно, одна сторона має право вимагати відшкодування боргу, а інша – зобов'язання погасити його. Таким чином, в бухгалтерському обліку однієї сторони є ДЗ, а іншої сторони – КЗ.

ДЗ з стратегічної точки зору для розвитку національної економіки загалом та вітчизняного бізнесу зокрема виявлятиметься впливом на процес формування доходів організаційних структур, визначення їх бази оподаткування та формування певного показника фінансової стійкості бізнесу загалом і потребує виявлення його характеристики, що визначають його характер та особливості бухгалтерського обліку.

Тому правильне управління ДЗ сприяє ефективному управлінню її розмірами і строком погашення на підприємстві. Водночас, важливим етапом розроблення стратегії менеджменту ДЗ є вивчення економічної сутності цього поняття, виявлення характерних ознак й закономірностей для подальшого використання набутої інформації при розробці стратегії.

Вітчизняні вчені-науковці, а саме автори фінансового словника Загородній А.Г., Вознюк Г.Л., Смовженко Т.С. визначають борг як суму фінансового зобов'язання або грошового боргу, що підлягає погашенню. У економічному словнику термінів окреслене визначення майже тотожне, а саме як розмір невиконаного зобов'язання, несплаченого боргу [32]. У словнику категорія «зобов'язання» вузько пов'язано з поняттями «розрахунки» і «заборгованість». Щодо терміну «розрахунки» в національній практиці спостерігаються три напрями їх визначення. Одні науковці вважають, що «розрахунки» – це система взаємозв'язків. Основоположники другої точки зору припускають розрахунки просто взаємовідносинами (не використовуючи розуміння «система»). Натомість, третя група вчених тільки пояснює економічну суть проведення розрахунків без наведення їх визначення .

Іншим важливим поняттям, що відображає сутність ДЗ, є борг або зобов'язання підприємства, що на латинську перекладається як «дебітор». На законодавчому рівні врегулювання цього поняття наведено у однойменному НП(С)БО 10 «Дебіторська заборгованість» згідно якого «дебіторами визнаються фізичні і юридичні особи, які заборгували підприємству визначені суми коштів або їх еквівалентів в результаті минулих подій» [59].

Поняття «дебіторська заборгованість» досить поширене в економічній літературі, але суттєвих змін у трактуванні поняття тривалий час не відбувалося. З позиції підприємства ДЗ розглядається як складова оборотних активів.

Варто відмітити, що зарубіжні та вітчизняні науковці по-різному формулюють термін «дебіторська заборгованість». Дефініція категорії «дебіторська заборгованість» різними вітчизняними та іноземними авторами подано в таблиці 1.1.

Таблиця 1.1

Дефініція категорії «ДЗ» іноземними та вітчизняними вченими-економістами

№ з/п	Автор	Визначення
1	Д. Стоун і К. Хітчинг	ДЗ називають «рахунки до отримання», а водночас дебітори – це особи, що заборгували гроші за товари і послуги, які на даний момент вже отримали, але ще не оплатили за них [71]
2.	Зві Боді, Роберт К. Мертон	вितлумачують ДЗ у вигляді «рахунків до отримання», вказуючи грошову суму, яку покупці мають заплатити підприємству [10]
3.	Дж. Ван Хорн	вважає обидва поняття «кредитна політика» й «політика управління ДЗ» за цілісну категорію. ДЗ є вартісний результат, який спричинений реалізацією кредитної політики підприємства [8]
4.	Б. Едвардс	вважає «дебіторську заборгованість» обліковим терміном [8]
5.	Є. В. Дубровська	«ДЗ» становить неоплачені фізичними чи юридичними особами роботи, послуги або товари. Вона вилучає кошти з обігу підприємства. Такі операції обов'язково підтвержені

		відповідними документами. Це створює підґрунтя отримання боргу грошовими коштами або їх еквівалентами [29]
6.	О. П. Крайник З. В. Клепнікова	«ДЗ» це відкритий кредит. Термін «кредит» не можна ототожнювати з ДЗ, хоча вони у тісному взаємозв'язку. Комерційний або товарний кредит доцільно розглядати як попередній етап ДЗ за товари, здійснені роботи, виконані послуги [39]
7.	С. В. Глухова, Ю. В. Поп	на певну дату розмір заборгованості за наданий кредит покупцям. Це також надання авансу постачальниками, стосовно яких виникають майнові права. Всі ці операції повинні бути підтверджені документально [18]
8.	М. М. Чорнобривець	розмір заборгованості підприємству станом на певну дату за представлений споживчий або комерційний кредит. Документально сформоване право на оплату авансу реалізованого постачальникам [85]
9.	С. Ф. Голов	контрактне право однієї особи отримати грошові кошти за зобов'язання згідно документальних обов'язків сторін [19]

На законодавчому рівні методолічною основою облікового відображення ДЗ є НП(С)БО 10 «ДЗ». Національне положення є підґрунтям для застосування середніми, малими та мікропідприємствами, за винятком бюджетних установ, які діють згідно національно законодавства. У цьому НП(С)БО трактування розкривається враховуючи особливості оцінки. Відповідно до даного стандарту ДЗ становить розмір заборгованості дебіторів станом на певну дату [59]. Також цей стандарт дає визначення дебіторів, як фізичних або юридичних боржників господарюючого суб'єкта за певними сумами коштів в результаті минулих подій.

У відповідності до НП(С)БО 10 «Дебіторська заборгованість», а також НП(С)БО 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності» класифікувати ДЗ необхідно за ознаками представленими на рис. 1.1.

Рис. 1.1. Узагальнена класифікація дебіторської заборгованості

Детальну класифікацію ДЗ з розподілом на поточну та довгострокову подано на рисунку 1.2.

Якщо розмір заборгованості можна точно визначити, а також в майбутньому від неї отримати економічні вигоди, то таку заборгованість у обліку можна вважати активом. У НП(С)БО 15 «Дохід» визначено, що разом із визнанням доходу від продажу товарів чи продукції, реалізації послуг або здійснення робіт одночасно ДЗ визнається активом. Для такого визнання повинні виконуватися перелік умов:

- контроль й управління реалізацію товарів, продукції або інших активів передано іншій юридичній або фізичній особі;
- достовірність визначення розміру економічних вигод від здійсненої операції;
- разом з вигодами до покупця перейшли також і ризики пов'язані з об'єктом;
- витрати понесені на отримання вигод можна достовірно визначити;
- в результаті господарської операції підприємство отримає певні вигоди.

Важливою складовою діяльності бізнесу є розрахунки з контрагентами, які здійснюються шляхом надходження та витрачання матеріальних та інших цінностей. В результаті збільшення термінів здійснення платежів за зобов'язаннями спричинює сповільнення ділової активності та втрату ресурсів для функціонування.

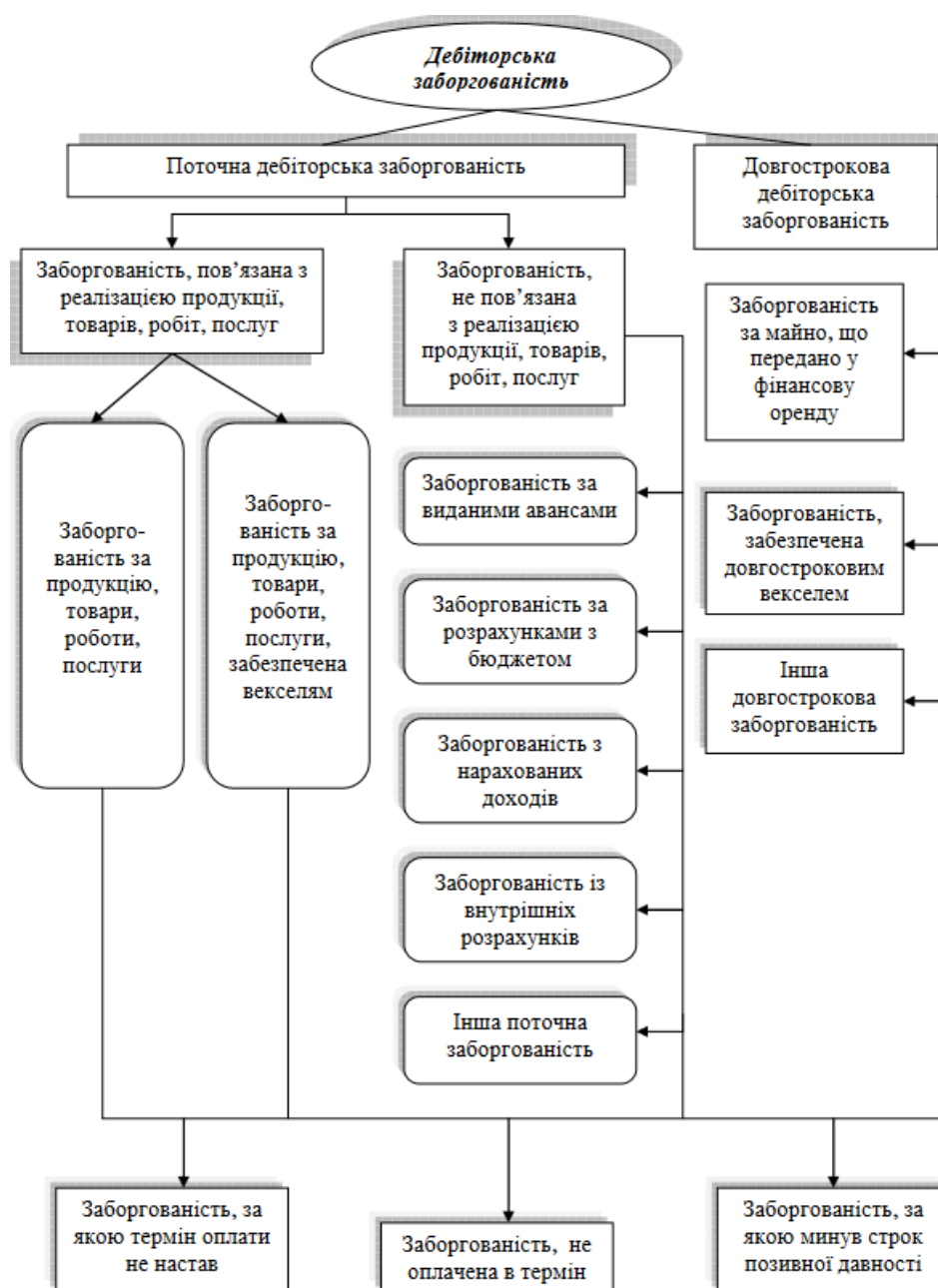

Рис. 1.2. Детальна класифікація дебіторської заборгованості.

Окрім цього гроші втрачають свою вартість із плином часу. Такі властивість грошей негативно впливає на здатність учасників господарських відносин провадити свою діяльність на належному рівні та спричинює зменшення ресурсів.

Отже важливим є контроль за показниками заборгованості підприємства. Використання позикових коштів може значно розширити господарську діяльність підприємства, сприяти ефективнішому та раціональнішому розподілу власного капіталу, підвищенню вартості підприємства та укріпленню його ринкових позицій. При проведенні

дослідження необхідно дослідити сутність КЗ з метою її правильного дослідження, класифікації та розробки управлінських рішень щодо впливу на стан та розмір.

Для визначення поняття «кредиторська заборгованість» доцільно розглянути трактування окресленого терміну вітчизняними та іноземними вченими-економістами, які наведено у таблиці 1.2.

Таблиця 1.2

Трактування терміну «кредиторська заборгованість» вітчизняними та іноземними вченими-економістами

№ з/п	Автор	Визначення
1.	Е. С. Хендріксен М. Ф. Ван Бреда	економічні зобов'язання фірми [76]
2.	Р. Шпруз й М. Муніц	зобов'язання, внаслідок попередніх подій за передані активи чи послуги. Також це зобов'язання виникає за операціями що будуть виконані в майбутньому [8]
3.	І. О. Власова	один із видів джерел оборотних коштів, окремі джерела позик (заборгованість за кредитами та позиками) та позикові, до яких відноситься КЗ. Його види визначаються лише за однорідними групами контрагентів: постачальники, підрядники, бюджетні, позабюджетні фонди. [15, с. 23]
4.	Н. В. Остапченко	стверджує, що безпідставно визначати всі зобов'язання як борги, стверджуючи, що борг – це лише зобов'язання, які не погашені вчасно. Автор порівнює категорії «борг» і «зобов'язання» [62, с. 8].
5.	Р. П. Гончарук	КЗ є складовою кругообігу капіталу. Вона має гривневий еквівалент та виникає в результаті правовідносин між кредитором і боржниками [21, с. 49].
6.	Ф. Ф. Бугинець та Л. Л. Горецька	повторювана періодична оплата за товари або послуги необхідні для діяльності підприємства або торговельна КЗ[12, р . 387].

7.	С. Ф. Голов та В. М. Костюченко	грошові суми нараховані постачальникам за придбані товари або отримані послуги [19, с. 320].
8.	А. Г Загородній.	борг підприємства перед іншими фізичними або юридичними особами який можна оцінити в гривневому еквіваленті за попередні господарські події. Цей борг підприємство має обов'язок сплатити протягом визначеного терміну [32, с. 112].
9.	Ю. С. Цал- Цалко	тимчасово залучені активи під час безоплатного використання й утримання майна з метою господарської діяльності [79, с. 260].
10.	Н. М. Ткаченко	кошти, які тимчасово залучені підприємством від фізичної або юридичної особи та підлягають обов'язковому поверненню [74, с. 683].
11.	Ю. А. Василенко та Н. В. Чебанова	заборгованість є частиною майна, яке виступає предметом договірних відносин між кредитором та організацією. Отримувач користується цією частиною майна та має обов'язок виплатити її вартість кредиторам. Борг виникає за отримання чужих коштів, майна та інших цінностей [82, с. 413].

Згідно НП(С)БО 11 «Зобов'язання» визнана КЗ повинна включатись до поточних зобов'язань й розподіляється на недовготривалі кредити банків; короткотермінова КЗ за довгостроковим зобов'язанням, розрахунками з бюджетом, зі страхування, оплати праці та інші [60].

Як зазначає А. В. Драбаніч на підприємствах КЗ необхідно обліковувати за різними характеристиками (термінами, розмірами та ін.), тому в обліку доцільно виокремлювати такі види КЗ як зазначено на рисунку 1.3.

КЗ включає розрахункові зобов'язання, пов'язані з:

- ✓ Постійні постачальники та підрядники, тобто заборгованість за вже отримані матеріали, передані товари, виконані роботи, надані послуги, які виконуються в строк;
- ✓ Покупці або замовники товарів (виконаних послуг чи здійснених робіт), тобто коштів за вже продану продукцію, тобто продану підрядникам, надані послуги чи продані товари;

- ✓ Податкові відрахування та збори, тобто сума заборгованості підприємств із усіх обов'язкових відрахувань та платежів;

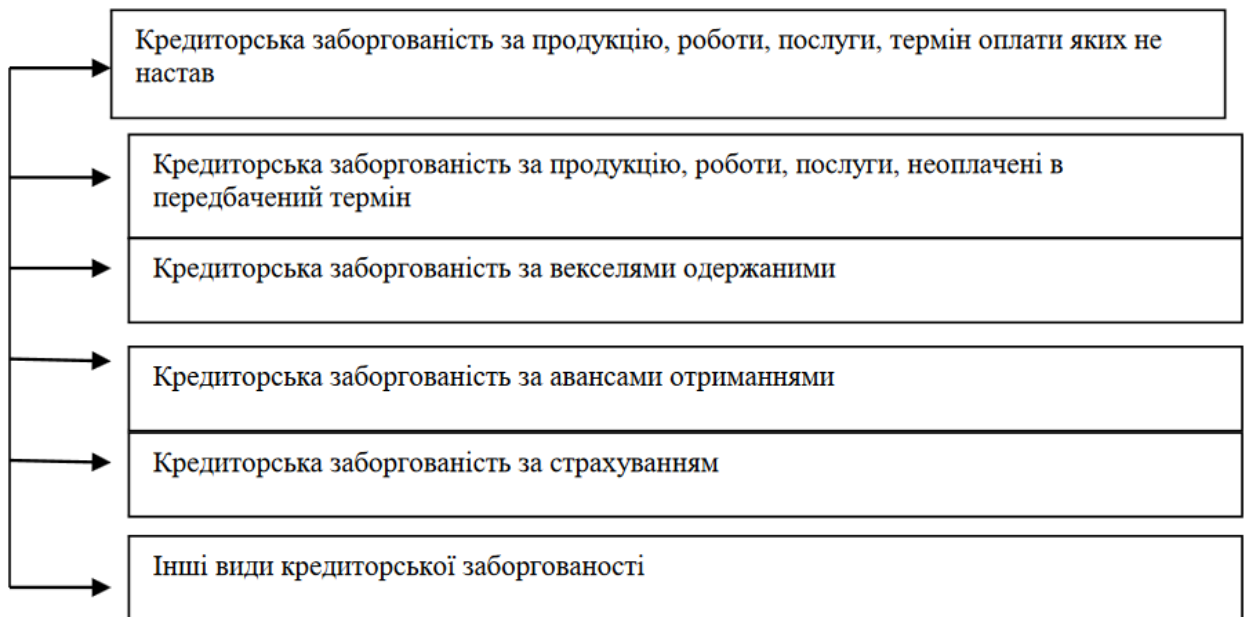

Рис. 1.3. Види КЗ підприємства

- ✓ Соціальне страхування та державне забезпечення пов'язані зі сплатою єдиного соціального внеску;
- ✓ Оплата праці працівників, тобто заборгованість фізичним особам з нарахованої, але ще не виплаченої заробітної плати за виконану роботу;
- ✓ Різні підзвітні суб'єкти підприємства;
- ✓ Заборгованість зі сплати їх засновникам, а саме заборгованості з дивідендів, відсотків та інших подібних платежів.

Узагальнено КЗ можна вважати борг підприємства перед іншими зацікавленими сторонами, які взаємодіють, що призводить до трансформації економічних вигод. Така заборгованість виступає дестабілізуючим фактором, проте її також можна розглядати як позику. З метою уникнення ризиків для підприємства внаслідок КЗ на пі підприємствах доцільно створювати резерв сумнівних борів. Таки попереджувальний захід сприятиме стабільності діяльності й тимчасово підтримає платоспроможність.

2.2. Фактори впливу на дебіторську та кредиторську заборгованість суб'єкта господарювання

Діяльність сучасного бізнесу у значному обсягу залежить від управління фінансами, менеджменту активів підприємства, яке включає управління зобов'язаннями. У зв'язку з складними пандемічними процесами відбувається значне збільшення заборгованостей підприємства як від дебіторів, так і стосовно кредиторів. Внаслідок цього на перший план серед управлінських дій виходить покращення фінансового стану підприємства шляхом розробки методів та напрямів керування заборгованостями, визначення їх оптимальних термінів. Змістом управління стає розробка завдань для виявлення факторів впливу на виникнення та погашення заборгованостей [62, с. 91].

У сучасних економічних умовах розвиток відносин між підприємствами вийшов на новий рівень трансформації. Боргові відносини значно ускладнилися в умовах жорсткої конкуренції та нестійкого зовнішнього середовища. Наявність певної суми ДЗ є невід'ємним результатом господарської діяльності підприємства, проте варто зберігати її в оптимальних межах, які не шкодитимуть діяльності бізнесу. Виникнення боргових відносин між підприємствами зумовлює необхідність наявності ефективних інструментів управління та контролю за його рівнем і структурою. У свою чергу, ефективність застосування спеціальних інструментів для управління заборгованістю залежить від врахування ключових факторів впливу на основі побудови їх межі дії, структури та динаміки.

Наукове узагальнення факторів впливу за окремими групами дозволяє визначити їх основні напрями дії, знайти найбільш прийнятні інструменти регулювання, терміни дії та інше. Проте виникає складність у їх групуванні та визначення найбільш прийнятних систем класифікації.

Класифікацію факторів, які здійснюють вплив на показники заборгованості суб'єкта господарювання, наведено на рис. 1.4.

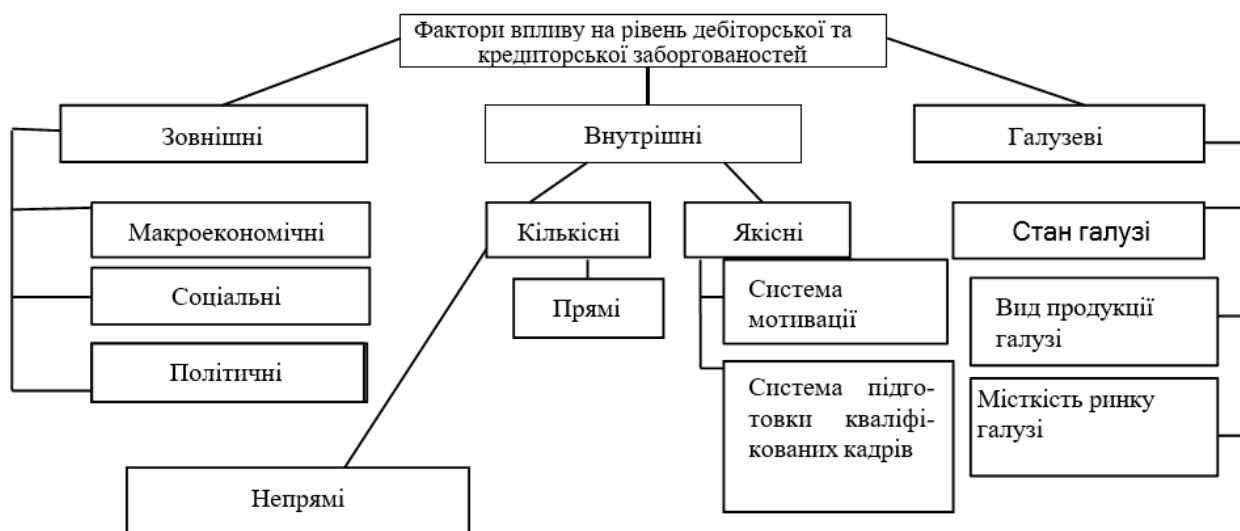

Рис. 1.4. Класифікація факторів, які здійснюють вплив на показники заборгованості суб'єкта господарювання [51, с. 157]

На основі аналізу рисунка доцільно виокремити фактори впливу на зовнішні, внутрішні та ті, які є специфічними для галузі. Внутрішні фактори виникають на рівні підприємства та можуть бути керованими управлінським апаратом. Натомість зовнішні фактори однаково впливають на всі підприємства та є некерованими.

Деякі дослідники, зокрема І. Ахновська [3], вважають, що ці фактори не мають прямого відношення до діяльності комерційних структур. Відтак, зовнішні фактори слід розділити на дві групи: макросередовище (мають опосередковану дію) та безпосередньо мікросередовище (внутрішнє оточення підприємства). Мікросередовище безпосередньо дотичне з роботою підприємства, тому важливо розглядати його нерозривно з роботою господарюючого суб'єкта.

До факторів макросередовища належать економічні й організаційно-правові складові. Саме організаційно-правові фактори об'єднані в одну групу, адже вони взаємозалежні та тісно взаємопов'язані.

До нормативних складових цієї групи факторів належать законодавство (сукупність законів, що регулюють боргові відносини між учасниками правовідносин) та нормативно-правові акти (сукупність наказів, інструкцій та розпоряджень щодо боргових відносин та нагляду за платіжним обігом).

Усі учасники господарських відносин змушені здійснювати діяльність у межах певних законів, що формують правові фактори. Це вплине на розрахунки між учасниками боргових відносин та впорядкування процесу формування й погашення заборгованості. До організаційних факторів макросередовища належать наслідки законодавчо-нормативної діяльності системи органів державної влади, яка контролює та забезпечує дотримання суб'єктами господарювання розрахункової дисципліни. Певний вплив мають і інфраструктурні агентства (комерційні банки; кредитні спілки; клірингові, факторингові, консалтингові й аудиторські фірми тощо).

Організаційно-правові фактори складають передумову для формування та функціонування макроекономічних факторів, перевагою останніх у практичному застосуванні є можливість їх кількісного опису. Враховуючи складність кількісних методів вимірювання організаційно-правових факторів, вони можуть не враховувати їхню ієрархічну своєрідність, а розглядати фактори першого порядку як макроекономіку при побудові факторних моделей.

У періоди високої інфляції грошові активи компаній втрачають частину своєї реальної вартості. У цьому випадку керівництво підприємства зацікавлене у перетворенні готівки в негрошові активи (матеріали, сировину, паливо, товари тощо) [84]. Процес трансформації супроводжується збільшенням КЗ (у певний момент часу очевидна тенденція приховування нелегальних оборотних коштів, а збільшення КЗ є стратегічно вигідною). З іншого боку, компанії змушені застосовувати більш агресивну політику збуту товарів. Таким чином, обсяг ДЗ постійно зростає і, тим самим негативно впливаючи на підприємства, погіршується якість продукції, стрімко зростає частка простроченої заборгованості. Таким чином, активи підприємства зазнають структурних перетворень, результатом яких є формування неякісної (через вплив фактора інфляції) ДЗ.

Подібна ситуація і тактика поведінки в умовах інфляції складається у контрагентів компанії, а саме у її покупців. У ці періоди вигідно збільшувати

КЗ і несвоєчасно її погашати, оскільки з часом вартість такого кредиту за товари, роботи або послуг для підприємства дедалі більше знецінюється (через вплив інфляції).

Таким чином, якщо грошові активи перевищують грошові пасиви, то при зростанні цін й зниженні купівельної здатності на підприємстві відбуваються фінансові втрати від знецінення таких активів [78]. Слід відмітити зв'язок між зростанням простроченої ДЗ та інфляцією, в якій інфляція є факторною складовою, а сума простроченої заборгованості – показником ефективності. Наявність у великих обсягах простроченої заборгованості в економіці країни та тенденції до її нарощення можуть спровокувати нові витки інфляції [89]. Таким чином, господарюючий суб'єкт, при прогнозі інфляційних процесів та враховуючи в окреслених умовах можливість нездійснення платежів від покупців, штучно піднімає ціну відвантажених товарів. Отже, звісно, існує тісний взаємозв'язок між інфляцією та обсягом та якістю корпоративної ДЗ.

Серйозною проблемою для економічного зростання може стати широке поширення невчасного погашення зобов'язань за боргами по всій державі, що є центром економічної політики всіх держав. Проте, одним з основних показників економічного зростання є валовий внутрішній продукт.

Доцільно відмітити ланцюговий характер розповсюдження неплатежів між господарюючими суб'єктами. Прострочена заборгованість, що утворилася в одних галузях економіки, втягує інші галузі економіки в кризу дефолту. Таким чином, використовуючи кошти з обігу підприємств, в результаті виникнення безнадійної або простроченої заборгованостей припиняють закупівельну та маркетингову діяльність більшості підприємств. Прострочена ДЗ за товари, що виникає, наприклад, у кінцевому секторі ланцюга споживання, поступово поширюється на виробників, сповільнюючи темпи зростання виробництва, його ритм. Через деякий час і виниклий «грошовий голод» виробника без його тимчасового припливу високоліквідних активів змушений поступово скорочувати виробництво. На підприємстві

одержувачів продукції в умовах скорочення масового виробництва зменшується обсяг реалізації. Тому вони змінюють тактику поведінки на ринку, коригують економічну й фінансову стратегію, вдосконалюють методи управління боргами. Найпоширенішою і простою поведінкою в цих умовах є спроби розширити ринок, залучити нових клієнтів, підвищити відпускну ціну. Проте в кризових умовах і малій купівельній спроможності такі дії призводять до нагромадження на балансі цих підприємств безнадійної ДЗ, а частка безнадійної та простроченої ДЗ безперервно зростає. Всі ці етапи передається вгору по ланцюжку споживання.

Доцільно зазначити позитивні моменти продажу товарів з відстрочкою платежу і їх вплив на економічне становище підприємств. Таким чином, запровадження кредитування товарів в межах платоспроможності може стимулювати висхідний приріст виробництва.

Ключовими показниками характеристики економічної стабільності є грошові кошти та рівень монетизації валового внутрішнього продукту [21]. Досліджуючи проблему простроченої ДЗ, одною з причин її зростання можна вважати безгрошів'я в економіці держави, тобто низький рівень монетизації наявного валового внутрішнього продукту. Це виникає внаслідок того, що грошей на погашення простроченої заборгованості у суб'єктів господарювання не вистачає. Прихильники такого підходу до збільшення явища неплатежів пропонують збільшення грошової маси [88, с. 159]. Проте ефект від додаткової емісії короткостроковий та дозволяє короткотерміново підвищити ліквідність підприємств та зменшити заборгованість.

До макроекономічних показників, які характеризують грошову масу України відносять забезпеченість валового внутрішнього продукту грошовою масою та темпи зростання грошової маси. А їх значення основоположний вплив має грошова політика України.

На динаміку та структурні зміни ДЗ значний вплив мають обмінні курси національної валюти. Адже станом на сьогоднішній день виробничі підприємства у значній мірі залежать від іноземного обладнання, сировини та

матеріалів. На жаль, вітчизняна економіка виготовляє не належної якості основні засоби, а більшість сировини є поганої якості та спричинить тільки додаткові витрати при її використанні.

Через зниження прибутковості експортного бізнесу підвищення курсу національної валюти спричинило погіршення конкуренції та фінансового стану експортерів, що призведе до зменшення обсягу коштів, які вони отримують у власній валюті. У цьому випадку експортери змушені накопичувати борги перед іншими секторами економіки – основними постачальниками ресурсів.

Знецінення національної валюти призводить до зростання вартості підприємств-імпортерів [88, с. 160]. У довгостроковій перспективі ця тенденція може спричинити зростання інфляції, що призведе до негативного процесу в боргових відносинах між компаніями. Позика має перерозподільну функцію. Відтак, акумульовані тимчасово-вільні кошти бізнесу через кредитні установи спрямовуються за винагороду та на певний термін на потреби інших. Для одержувачів бізнесу товарний кредит, у будь-якому випадку, є набагато привабливіший, ніж отримання банківського кредиту.

Динаміка облікової ставки опосередковано може впливати на боргові процеси в країні шляхом прояву її дії в ставках банківських кредитів. В Україні регулювання кредитної політики проводиться шляхом визначення облікової ставки НБУ і в результаті цього процентних ставок банків.

Купівельна здатність населення природно впливає на боргові відносини суб'єктів господарювання, які пов'язані з галузями економіки, включеними до процесу виробництва, перерозподілу та розподілу реалізації матеріальних цінностей. Такий зв'язок регулюється механізмом зменшення або збільшення попиту на товари споживання. Основні показники купівельної спроможності визначаються динамікою реальної оплати праці населення.

Натомість, макроекономічними показниками, що характеризують купівельну спроможність населення України і визначають соціально-економічну політику держави вважають темпи зростання середньомісячної

номінальної і реальної заробітної плати, правдиві доходи та витрати населення та ін.

Доцільно зазначити, що на боргові відносини між підприємствами впливає рівень податкового навантаження шляхом механізму зростання вартості суб'єктів господарювання. Податки, сплачені до бюджету, прямо чи опосередковано включаються до собівартості продукції, що відповідно впливає на собівартість реалізованої продукції (виконаних робіт, наданих послуг). По-перше, збільшується ДЗ підприємств; по-друге, при нерівноцінному посиленні податку на вантаж можливий старт інфляційних механізмів, які також впливають на процеси формування і погашення ДЗ.

Важливо також розглянути зовнішні фактори нижчого рівня, виникнення яких є безпосередньо пов'язане з оточенням окремого суб'єкта. На цьому рівні єдиним і основним джерелом факторного навантаження стосовно динаміки та якості ДЗ є безпосередньо контрагенти підприємства, а саме покупці продукції. Усі фактори такого рівня доцільно розділити на економічні та організаційні.

Основними важливими економічними факторами мікросередовища є: платіжна дисципліна покупця; платоспроможність покупця; використання контрагентом немонетарних методів погашення ДЗ; вплив і економічне значення контрагента на ринку. Особливістю перших двох факторів є те, що із застосуванням певних методів можна кількісно оцінити їх вплив на якість ДЗ підприємства. Прогностичне значення у нестабільному середовищі має валику користь та може служити джерелом прийняття ефективних управлінських рішень.

До організаційних факторів можна віднести наступні:

- місцерозташування суб'єкта господарювання стосовно покупця;
- складові організаційної структури контрагента, що можуть впливати на якість та порядок розрахунків;
- властивість організації бухгалтерського й управлінського обліку покупця.

Впливовість перерахованих вище організаційних та економічних факторів мікросередовища тісно пов'язані з факторами вищого рівня, а саме макросередовищем.

Розглядаючи основні внутрішні фактори їх доцільно розподілити на організаційні та економічні. До основних внутрішньо-економічних факторів відносять економіко-фінансова стратегія підприємства; загальний фінансовий стан підприємства; структура ДЗ; платіжна дисципліна покупця; можливість використання немонетарних методів ліквідації ДЗ кількість боржників. До основних внутрішньо-організаційних факторів відносять організаційну структуру підприємства; кваліфікація та старанність працівників; якість організації бухгалтерського та управлінського обліку. Система вищевказаних факторів наведена на рис. 1.5.

Таким чином, представлена система факторів впливу на виникнення зобов'язань може бути кількісно оцінена, що сприяє ефективнішому управлінню роботою підприємства загалом. Такі показники можна математично описати та використовувати для опису їх взаємодії за двома напрямками.

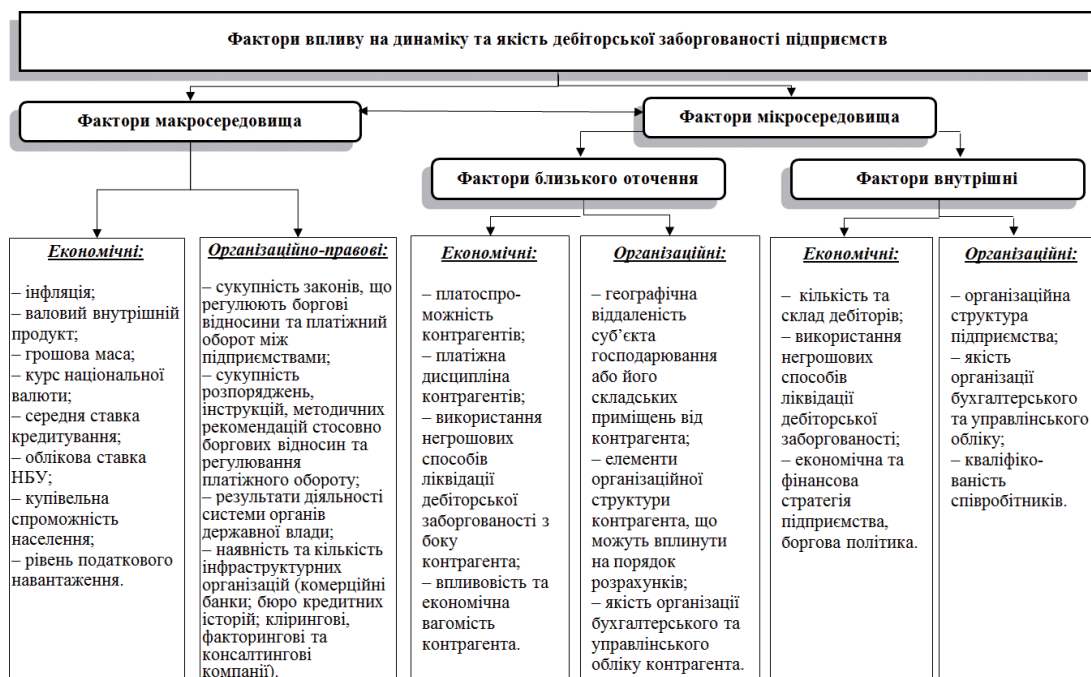

Рис. 1.5. Ключові фактори дії на ДЗ й КЗ

Отже, доцільно зазначити, що з метою забезпечення найбільш ефективної системи управління ДЗ та КЗ підприємств варто враховувати систему факторів впливу на рівні макросередовища та мікросередовища, що в свою чергу дозволить оперативніше реагувати на боргові взаємовідносини підприємства з контрагентами.

1.3. Інформаційні ресурси аналізу й аудиту дебіторської та кредиторської заборгованостей

Інформаційним ресурсом для ведення бізнесу є облікова інформація, яка виникає на основі господарських операцій підприємства. Дослідження та перевірка заборгованості підприємства може проводитись лише на основі отриманих кількісних та якісних даних з різних джерел. Вони слугуватимуть підґрунтям для формування динаміки заборгованості, її тривалості, імовірності погашення, контрагентів, причин виникнення. Для визначення інформаційного поля ДЗ та КЗ важливим є ідентифікація інформації розрахунків з контрагентами, які виникають на основі:

1) здійснення оплат іншим юридичним і фізичним особам за передані товари, виконані роботи, надані послуги, виконану працю та інші передані цінності, отримані від них шляхом передачі чи видачі готівкових коштів, передачі власних товарів, виконаних робіт чи надання послуг, скерування права власності цінних паперів, облігацій чи частини статутний капітал та інші матеріальні й нематеріальні цінності підприємства;

2) отримання зі сторони фізичних або юридичних осіб товарів, результатів робіт чи наданих послуг, цінних паперів або інших цінностей як покупець;

3) передача матеріальних цінностей з правом власності на них [44, с. 65].

В основі побудови обліку розрахункових операцій лежить їх загальноприйнята, законодавчо встановлена класифікація. Розрахункові

операції за суб'єктами поділяють на дві групи, а саме з юридичними або фізичними особами.

Розрахункові операції бізнес одиниці з юридичними особами здійснюються із сторонніми суб'єктами господарювання. Детальна їх характеристика подана на рис. 1.6.

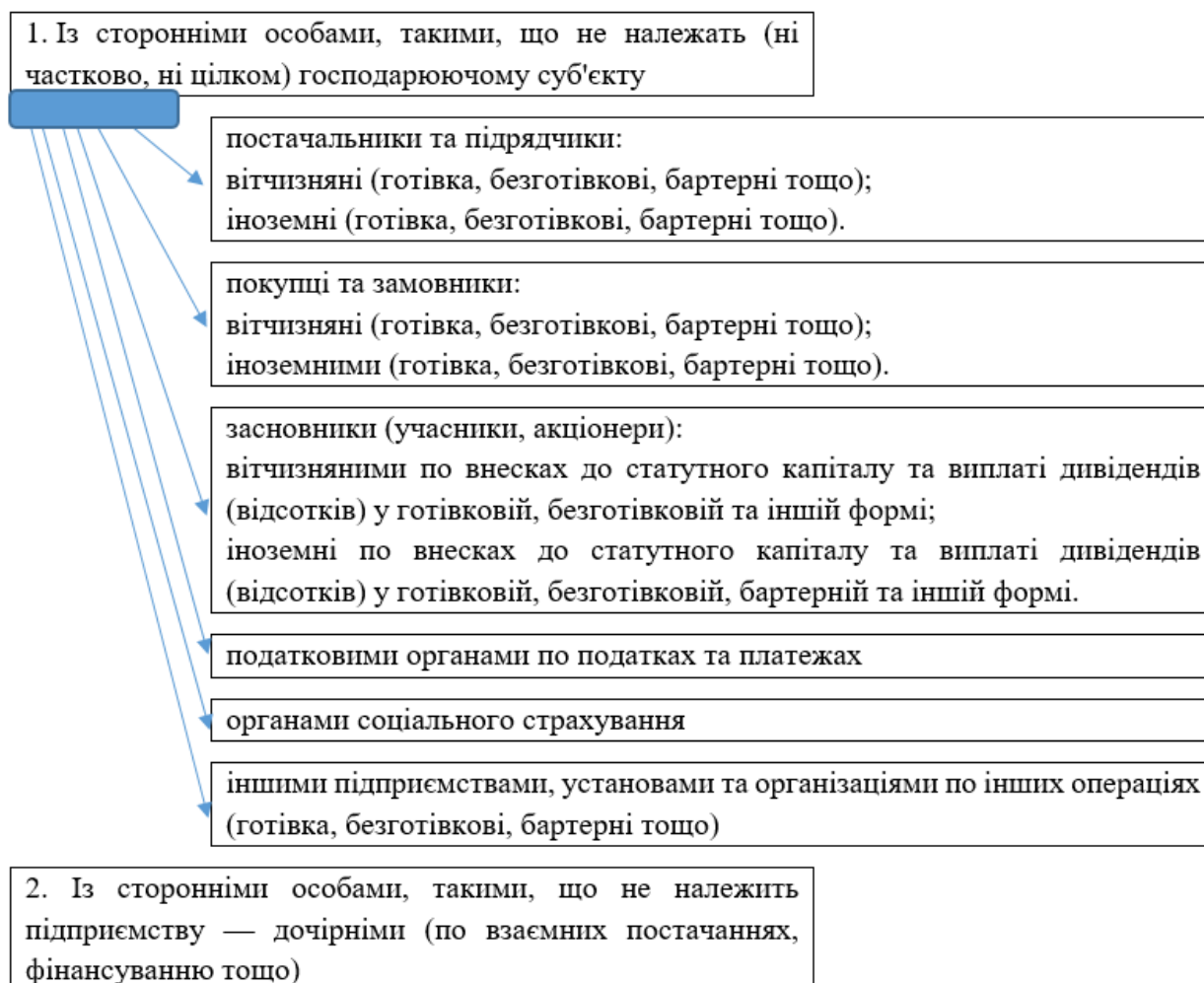

Рис. 1.6. Розрахункові операції господарюючого суб'єкта з юридичними особами

Розрахункові операції господарюючого суб'єкта із фізичними особами відбуваються за такими категоріями:

1. З персоналом підприємства в готівковій, безготівковій і інших формах стосовно:

- оплати праці;
- внесків до статутного капіталу;
- соціального страхування;

- г) виданих підзвітних коштах;
- д) інших операцій (аліменти, кредити тощо).

2. З сторонніми юридичними особами в готівковій, безготівковій і інших формах стосовно:

- а) постачальників та підрядчиків (вітчизняні та іноземні);
- б) покупці і замовники (вітчизняні та іноземні);
- в) засновники (учасники, акціонери);
- г) з інші громадяни.

У залежності від об'єктів платежів усі безготівкові розрахунки поділяють на розрахунки проведені за товарними і нетоварними операціями.

Розрахунками за товарними операціями вважають взаємні розрахунки підприємств за товарно-матеріальні цінності, виконані роботи, надані послуги. Їм переважають, оскільки визначають характер і зміст фінансового обслуговування підприємства у сфері розрахунків. Від безперервності та системної організації проведених розрахунків за товарними операціями залежить загальний стан розрахунків підприємства, а також його фінансовий стан. Друга частина платіжного обороту включає велику групу нетоварних платежів, які відбуваються переважно у зв'язку з виконанням різноманітних фінансових зобов'язань підприємств [83, с. 161].

Окреслені класифікаційні ознаки можна вважати основними, оскільки вони найбільш повно розкривають сутність заборгованості, що виникає в ході розрахункових відносин. Класифікація розрахунків як об'єкта обліку, аналізу та аудиту представлена в таблиці 1.3.

Організація і ведення бухгалтерського обліку становить одну з основоположних умов ведення бізнесу.

Бухгалтерський облік у традиційній інтерпретації – це процес реєстрації, виявлення, накопичення, вимірювання, узагальнення, передачі та зберігання інформації про діяльність підприємства зовнішнім та внутрішнім користувачам для прийняття управлінських рішень [33].

Бухгалтерський облік реєструє інформацію стосовно господарської діяльності підприємства, яка складається з процесів виготовлення, придбання та реалізації готової продукції (товарів, виконаних робіт чи наданих послуг). Виникнення ДЗ та КЗ характерне для всіх цих процесів, що формують «операційний цикл».

Таблиця 1.3

Класифікація розрахунків як об'єкт обліку, аналізу та аудиту

Характеристика класифікаційної ознаки	Види розрахунків
Учасники розрахункових відносин	– дебітори; – кредитори
Термін погашення	– довготермінові; – короткотермінові (поточні); – поточна частка довготермінової заборгованості
Національна ознака	– заборгованість вітчизняних боржників; – заборгованість іноземних боржників
Імовірністю погашення	– в термін; – сумнівна; – безнадійна.
Строк платежів	– заборгованості, термін сплати яких не настав; – прострочені заборгованості; – відстрочені заборгованості
Забезпеченість	– забезпечена заборгованість (застава, договір страхування, гарантія, вексель); – незабезпечені заборгованості

При цьому найбільш характерним є виникнення ДЗ за процесом продажу, а КЗ – за процесом придбання (постачання).

У результаті ведення господарської діяльності й виникнення заборгованостей облікова інформація знаходить відображення у первинному й поточному обліку та узагальнюється у фінансовій звітності. Облікова інтерпретація ДЗ та КЗ в загальній системі управління підприємством розпочинає фіксуватися з моменту укладання договору. Спершу створюється облікова картка контрагента з зазначенням вихідних даних, інформації про платника ПДВ, номером розрахунку та обов'язково вказується тип діючого договору.

Види договорів, які є підґрунтям для інформування відповідальних осіб про розрахунки з боржниками та кредиторами, описані в Цивільному кодексі України. У практичній діяльності окреслені договори класифікують за трьома групами:

- ✓ врегулювання довготермінової ДЗ та КЗ;
- ✓ врегулювання поточної ДЗ та КЗ. Такими є договори купівлі-продажу, поставки, обміну, комісії;
- ✓ регламентації права вимоги про стягнення ДЗ– довіреність; договори факторингу, цесії.

Спершу перед виконанням договору за умови домовленості про його настання створюють рахунок, а згодом відображають першу подію його настання – передання власності або отримання коштів. Регламентація руху первинних документів затверджена штатним розписом документообігу та затверджується відповідним наказом. Перелік первинних документів для підтвердження розрахунків з постачальниками та підрядниками представлені в додатку А.

На підставі первинних документів працівники бухгалтерії здійснюють відображення господарських операцій за принципом історичної послідовності на рахунках бухгалтерського обліку.

Види КЗ, яка з'являється в результаті розрахункових платежів поміж суб'єктами господарювання зазначена на рисунку 1.7 з деталізацією їх облікового відображення.

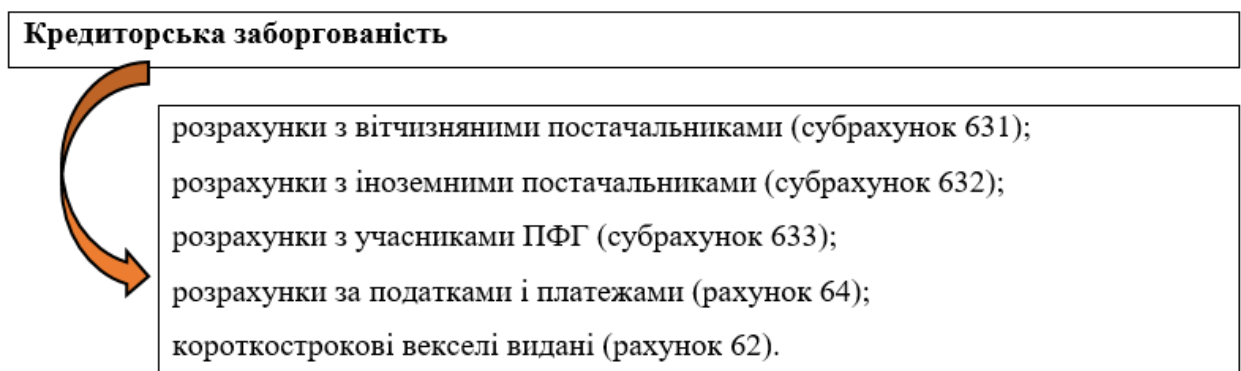

Рис. 1.7. Інформаційне забезпечення КЗ

Бухгалтерія підприємства веде облік розрахунків з постачальниками на пасивному синтетичному рахунку 63 «Розрахунки з постачальниками та підрядниками». Однак, як показує практика, рахунок 63 не дозволяє отримати оперативну інформацію для управління фінансово-розрахунковими операціями, оскільки не відображає заборгованість за кожним договором, й не містить інформацію про поточну заборгованість, яка ще не сплачена, і яка вважається простроченою. Таку інформацію можна отримати лише додатково розробивши окремі функції в обліковому програмному забезпеченні.

Вітчизняний економіст-науковець Власюк Г.В. для полегшення обліку КЗ за точними договорами дораджує ввести до Плану рахунків додатковий позабалансовий рахунок «Кредиторська заборгованість» з відповідними субрахунками [16, с. 41]. Натомість Я. М. Демченко та В. М. Прохорова, зазначають, що такий поділ варто здійснити, але краще на субрахунку другого порядку до рахунків 63 «Розрахунки з постачальниками та підрядниками». А саме відкривати поділ контрагентів за терміном заборгованості, яка ще не наступила, відстроченою та простроченою заборгованістю [25].

Облікове відображення інформації про розрахунки між бізнес одиницями в процесі створення ресурсів підприємства подано у додатку Б.

Види ДЗ, яка виникає внаслідок здійснення розрахунків між суб'єктами господарювання у процесі реалізації продукції (виконання робіт, надання послуг) подано на рис. 1.8 з деталізацією облікового відображення.

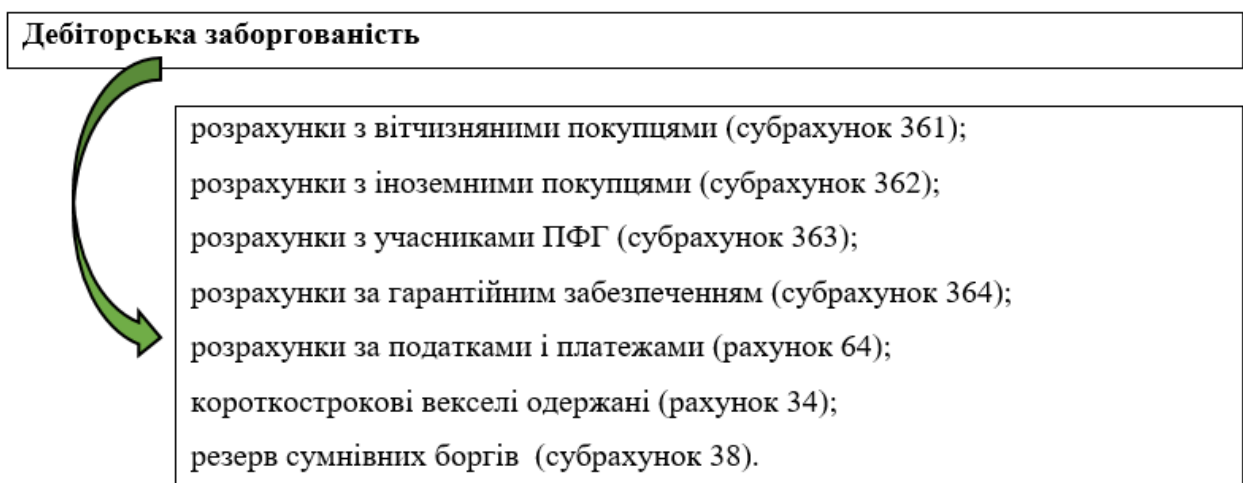

Рис. 1.8. Інформаційне забезпечення дебіторської заборгованості

Інтерпретація у обліку розрахунків між господарюючими суб'єктами, що виникають в процесі реалізації продукції (виконання робіт або надання послуг) подано у додатку В.

Для обліку розрахунків за зобов'язаннями застосовують журнально-ордерну систему затверджену Міністерством фінансів України. Уся інформація про діяльність підприємства за результатами звітних періодів акумулюється у фінансовій звітності.

Складання фінансової звітності це обліковий процес звітування, який містить ретроспективну інформацію щодо фінансового стану, результатів діяльності та руху грошових коштів підприємства за звітний період. Вимоги до правильності, термінів та структури фінансової звітності законодавчо визначені ст. 11-14 Закону України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність» та в НП(С)БО 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності».

На основі сформованої звітності користувачам надається неупереджена та правдива інформація про ключові показники діяльності підприємства та досліджувані питання [33]. Детально про ДЗ та КЗ інформація міститься у Балансі (Звіті про фінансовий стан) та Примітках до фінансової звітності. Орім цього, у Звіті про фінансові результати міститься інформація про резерв сумнівних боргів.

Важливою умовою вдосконалення бухгалтерського обліку є використання спеціального облікового програмного забезпечення. Використання сучасних облікових програм дозволяє зменшити час дослідження заборгованості та сформувані ключові фактори впливу на них. Це сприятиме покращенню контрольних процедур, економії часу, оптимальному плануванню ресурсів підприємства [52].

Ефективність реалізації аналізу та аудиту за борговими зобов'язаннями залежить від своєчасності, достовірності, повноти, раціональності інформації необхідної менеджменту підприємства.

Висновки до розділу 1

На основі проведеного дослідження економічної сутності, класифікації та інформаційного забезпечення аналізу та аудиту дебіторської та КЗ можна зробити наступні висновки. Таким чином ДЗ становить важливу частину оборотних активів та визначається як суму заборгованостей дебіторів суб'єкта господарювання на певну дату. КЗ це заборгованість суб'єкта господарювання іншим фізичним або юридичним особам. Між виникненням КЗ та ДЗ є тісний взаємозв'язок, адже велика ДЗ спричинює відсутність коштів на підприємстві, яка в результаті приведе до КЗ. Для ефективного менеджменту дебіторської та КЗ важливо їх правильно класифікувати за основними напрямками управління.

Важливо при дослідженні ДЗ та КЗ проаналізувати вплив факторів на їх формування, а саме внутрішніх, галузевих та зовнішніх, та визначити їх вплив. До зовнішніх факторів належать економічні, соціальні та політичні, які однаково впливають на соціально-економічне становище держави. До внутрішніх факторів належать стан підприємства та його структурних елементів. Галузеві фактори визначають стан галузі, насиченість ринку, перспективи виробництва, жорсткість конкуренції та ін.

Інформаційним ресурсом для ведення бізнесу є облікова інформація, яка виникає на основі господарських операцій підприємства. Для визначення даних про ДЗ та КЗ важливим є ідентифікація інформації розрахунків з контрагентами, які виникають в обліковій системі та є джерелом інформації для проведення аналізу та аудиту. Всі інформаційні джерела розподілено на внутрішні та зовнішні. Внутрішні джерела служать швидким джерелом отримання інформації, натомість зовнішні є більш надійними та достовірними.

РОЗДІЛ 2. Аналіз дебіторської і кредиторської заборгованості суб'єкта господарювання

2.1. Управління та оцінювання дебіторської та кредиторської заборгованості

Непогашені заборгованості становлять важливе джерело фінансування підприємства, а також впливають на діяльність господарюючого суб'єкта, адже створюють засоби для подальшої діяльності. Саме ДЗ визначає обсяг коштів, які підприємство недоотримало в ході діяльності та могло б використати для власного розвитку.

Тому, ДЗ варто позиціонувати як позитивний та негативний чинник, адже вона є активом, що в майбутньому може вплинути на імовірність виникнення прибутку. Проте збільшення ДЗ в ході господарської і фінансової діяльності учасників бізнесу зменшується кількість обігових коштів, що в свою чергу погіршує здатність до ведення бізнесу та придбання матеріальних та нематеріальних цінностей необхідних для господарської діяльності.

Причинами формування ДЗ вважається:

- несвоєчасна оплата наданих послуг підприємством або відвантаженої продукції;
- несвоєчасне відображення в облікових документах інформації про надходження матеріальних цінностей, виконання робіт або надання послуг.

Причиною КЗ натомість є відсутність коштів для покриття оборотних активів чим негативно впливає на формування фінансів підприємства. Для покращення фінансового стану підприємства, його позиціонування на ринку та отримання позитивної репутації варто прискорити оборотність ДЗ й розробити схему управління КЗ.

За своєю суттю ці дві заборгованості є різними, проте характеризуються схожими показниками взаємовідносин між отримувачем вигод і

позичальником. З метою деталізації на рисунку 2.1. подано напрями групування боргових відносин з метою управління та впливу.

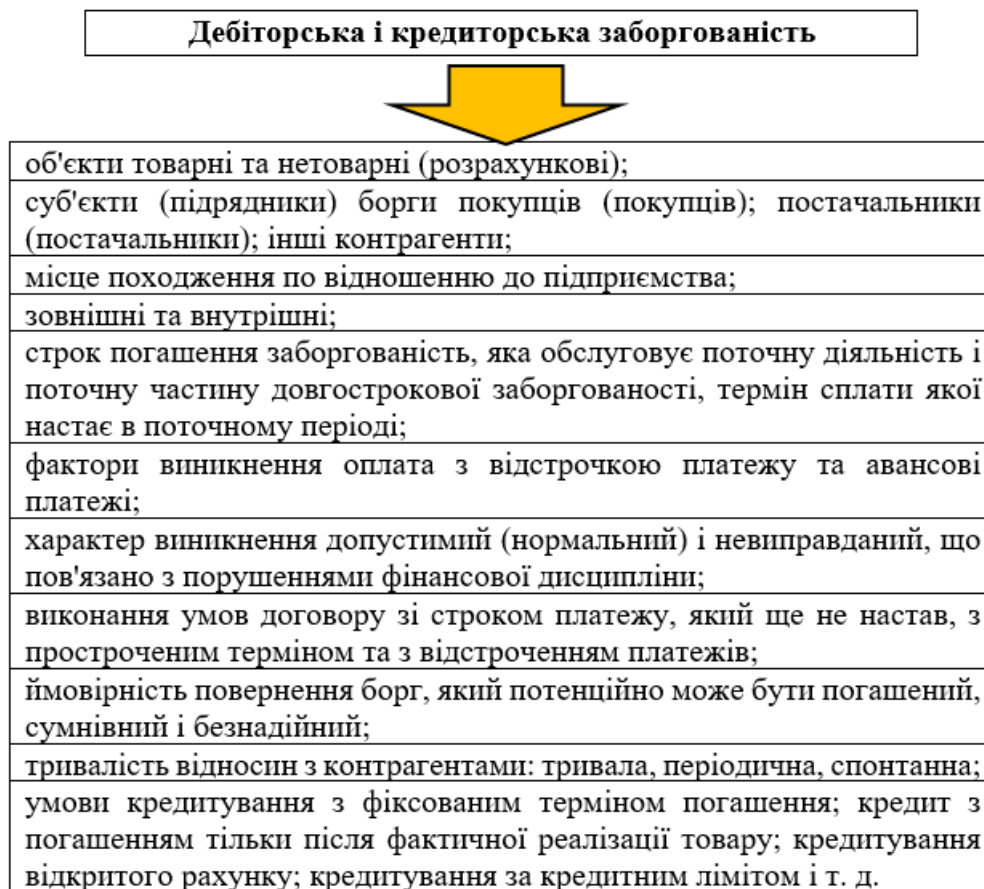

Рис. 2.1. Система групування боргових відносин з метою управління

Виявлення ключових напрямів групування з метою впливу на них зокрема та управління загалом формується для реалізації окреслених цілей підприємства. Тому управління заборгованостями, які знаходяться у тісному взаємозв'язку повинно реалізовуватись на основі визначення специфіки роботи підприємства, його контрагентів та фінансових можливостей.

На основі розробок вітчизняних практиків та теоретиків стосовно управління та організації обліку заборгованості підприємства доцільно класифікувати за такими напрямками:

- вплив зовнішнього середовища (піддаються впливу, незмінні);
- причини виникнення (облікові, фінансові, юридичні, господарсько-організаційні);
- керованістю роботою підприємства (з та без впливу на форму заборгованості);

- стадіями руху (зменшують або збільшують борг);
- характером виникнення (які утворюють нормальний і неприпустимий борг);
- видами діяльності (розподіл на операційну, інвестиційну та фінансову).

Управління заборгованостями підприємства становить підґрунтя для стабільної роботи бізнесу, підтримання економічної безпеки й забезпечення прибутковості. В нинішніх пандемічних умовах ведення бізнесу велика кількість українських підприємств збанкрутувала та була ліквідована через неспроможність розрахуватися зі своїми борговими зобов'язаннями перед кредиторами. Також така ситуація виникла через певну суму грошей, яка надійшла в обіг і не потрапила вчасно на поточний рахунок підприємства для оплати КЗ. На балансі підприємств ДЗ та КЗ складає великий відсоток як власної, так і чужої заборгованості.

Для уникнення виникнення довгострокових боргів науковці та практики створюють різноманітні стратегії уникнення, які вмщують аналіз факторів впливу, період реагування та інші. Оптимальне співвідношення заборгованостей допускає підприємству фінансувати оборотні активи власними коштами. В іншому випадку підприємство змушене залучати зовнішні джерела надходження коштів, що має фінансові втрати у вигляді відсотків за використання грошей, а також можливе порушення виробничого циклу, зниження виручки від виробництва та реалізації. Для створення нормальних умов ведення бізнесу необхідно розробити на підприємстві систему управління борговими зобов'язаннями [22].

Однак думки щодо безпосередньої організації управління боргом підприємства досить різні. І. С. Середа й О. Г. Лищенко запропонували п'ятифакторну модель управління ДЗ. Вона складається з:

- ✓ ретроспективного аналізу минулих показників заборгованості шляхом обчислення показників і коефіцієнтів;
- ✓ трендового аналізу та побудови перспектив;

- ✓ визначення оптимального терміну відтермінування погашення заборгованостей;
- ✓ перенаправлення заборгованостей шляхом взаємного списання боргових вимог, обліку векселів;
- ✓ запобігання безнадійній заборгованості [43, с. 85].

За теорією Ю. М. Демченко й О. В. Пустяк послідовність управління заборгованостями підприємства містить складну схему з восьми етапів, а саме:

1. Керування розрахунками з постачальниками сировини та матеріалів, підрядниками та іншими кредиторами.
2. Планування імовірнісних контрагентів серед кредиторів підприємства.
3. Визначення організації розрахунків з покупцями.
4. Мінімізація ДЗ шляхом управління іншими заборгованостями.
5. Налагодження інформативної системи обліку.
6. Удосконалення розрахунків на основі аналізу заборгованостей.
7. Розробка узагальненого та спеціального нормативно-правового регулювання правовідносин між двома сторонами передачі прав.
8. Створення системи розподілу обов'язків під працівниками підприємства з приводу контролю заборгованостей [66, с. 88–95].

Для управління заборгованістю підприємства необхідно сформулювати чіткий перелік зобов'язань серед персоналу досліджуваного суб'єкта господарювання. Рекомендований перелік обов'язків може бути побудований таким чином:

- відділ збуту – реалізація продукції та контроль за своєчасністю оплат;
- фінансова служба – контроль за реалізацією договорів;
- облікова служба – інтерпретація даних про господарські операції у облікових системах та надання своєчасної інформації за інформаційними запитами;
- юридичний відділ – створення нормативного підґрунтя укладення договорів й врегулювання взаємовідносин.

У процесі управління ДЗ етап її реструктуризації необхідний, але в разі її здійснення не тільки на рівні внутрішніх фінансових заходів з метою уникнення банкрутства, а й при виявленні найменшої частки кризи, пов'язаної зі зниженням абсолютної платоспроможності. та необхідність залучення додаткових зовнішніх коштів для поточних платежів. Основними недоліками реструктуризації є непослідовність і невідповідність, але перевагою цього процесу є чітка спрямованість.

Для оцінки ефективності управління боргом доцільно:

- здійснювати систематичне дослідження ефективності діяльності підприємства, порівнювати його результати з показниками інших суб'єктів (основних конкурентів) і середньогалузевими;

- у партнерстві з постійними кредиторами, виявляючи причини успішної співпраці, використовувати отримані знання для побудови успішних відносин з потенційними контрагентами;

- виявляти не вигідні для підприємства партнерські відносини, які уповільнюють його господарську діяльність, з подальшим усуненням та запобіганням їх виникненню в майбутньому.

Таким чином, є завданням забезпечити одночасне, синхронне управління ДЗ та КЗ підприємств. Це пояснюється наступними факторами:

1. Обидві заборгованості є у тісному взаємозв'язку, тому управління ними потрібно проводити комплексно.
2. Зменшення КЗ відбувається шляхом отримання коштів від покупців і оплати їх постачальникам чи іншим кредиторам. Тому процес керування боргами необхідно розпочинати з ДЗ.
3. Темп отримання коштів від покупців та можливість їх використання для власних цілей характеризує операційну мобільність.

Основа мета створення системи управління боргами полягає в забезпечення платоспроможності підприємства й створенні ефективної системи отримання оплат за продукцію чи послуги й формування з цих коштів прибутку.

Послідовність всебічного управління боргом підприємства із застосуванням відповідних методів наведено в табл. 2.1

Таблиця 2.1

Послідовність всебічного управління боргами підприємства [27, с. 40]

Ключові етапи управління	Ключові прийоми управління
Обґрунтування ймовірності виникнення КЗ і ДЗ	Аналіз замовлень, фінансовий моніторинг стану боржників і кредиторів, оцінка їх ставлення до виконання договірних зобов'язань у минулому; Аналіз динаміки, структури та оборотності боргу
Аналіз та ранжування покупців (постачальників) за ступенем ризику виникнення сумнівних та безнадійних боргів	Розробка шкали для встановлення рейтингу покупців (постачальників) залежно від обсягів придбання, історії кредитних відносин та пропонуванних умов оплати
Розробка кредитної політики та її диверсифікація для різних груп покупців і видів продукції	Вибір типу кредитної політики (агресивна, консервативна, помірна) з урахуванням рейтингу боржників
Забезпечення умов продажу, що гарантують отримання коштів	Адаптація документообігу до кредитної політики підприємства, грамотне оформлення договірних відносин з урахуванням відповідних штрафних санкцій за порушення умов оплати (постачання) продукції
Контроль розрахунків з контрагентами	Контроль за співвідношенням ДЗ та КЗ; оцінка реальної вартості наявної заборгованості; визначення простроченої, сумнівної або простроченої заборгованості та встановлення причин недотримання договірної дисципліни
Оптимізація розмірів заборгованостей контрагентів	Прогнозування надходжень грошових коштів від боржників на основі коефіцієнтів стягнення, забезпечення збалансованості ДЗ та КЗ за обсягами та синхронізація їх у часі
Застосування заходів щодо прискорення оборотності боргів та зменшення безнадійної заборгованості	Застосування системи гнучких знижок при терміновій оплаті продукції та штрафів за її прострочення, використання сучасних методів рефінансування боргу; розподіл відповідальності за формування КЗ та створення механізму мотивації та заохочення її зменшення

Комплексний підхід до управління боргом визначає дисконтну та кредитну політику підприємства, шляхи прискорення погашення боргу та зменшення безнадійної заборгованості, вибір умов продажу, які забезпечують

гарантований грошовий потік і в цілому позитивно впливають на прибутковість підприємства.

Нині найефективнішим у процесі управління та контролю ДЗ є надання боржникам знижки за зменшення строку погашення, оскільки це сприяє створенню стимулу для оплати рахунків у встановлені терміни. У нашій країні цей метод ще не отримав широкого застосування на підприємствах, але досвід зарубіжних країн доводить, що він ефективний і прибутковий. Щодо управління КЗ можна стверджувати, що цей процес є важливим аспектом фінансового менеджменту та контролю на підприємстві, оскільки кредит є основою сучасної економіки.

Основними результатами впровадження ефективного взаємоузгодженого управління ДЗ та КЗ мають бути: забезпечення безперервної діяльності підприємства; зменшення вільних оборотних активів і, як наслідок, зменшення витрат на їх фінансування; прискорення оборотності активів; максимізація прибутку компанії; збереження та підвищення платоспроможності, ліквідності; зміцнення фінансового стану та фінансової безпеки підприємства.

2.2. Контроль стану боргових зобов'язань суб'єктів господарювання

Діяльність підприємств значно ускладнюється із збільшенням заборгованості з контрагентами, швидкозмінним податковим законодавством, значним дефіцитом фінансових ресурсів. Для нормального функціонування підприємства має бути забезпечений необхідний обсяг оборотних коштів, які внаслідок виникнення заборгованості можуть дестабілізувати умови постачання сировини та матеріалів необхідних для виробництва. Відсутність оборотних коштів обумовлює потребу в додатковому фінансуванні, відповідно, й додаткових витрат на його проведення, таких як відсотки за кредитами та інші. Зміна розміру оборотних коштів пов'язується зі зміною розмірів запасів, виникненням КЗ [46, с. 33].

Як актив підприємства ДЗ має здатність прямо чи опосередковано сприяти надходженню коштів на підприємство, чим можна вважати підґрунтям для обчислення рентабельності [23, с. 57]. Водночас КЗ є обов'язковою частиною діяльності підприємства та без якої неможливим є здійснення господарської діяльності.

Несплачена сума ДЗ стає причиною знерухомилення власного капіталу, в результаті чого утворюється прострочена КЗ. Така ситуація може зумовити зменшення ліквідності, нестачі коштів для придбання сировини та матеріалів, припинення виробництва й як наслідок до банкрутства. У такій ситуації об'єктивною є необхідність забезпечити одночасне, синхронне управління обома заборгованостями підприємства.

Значущою частиною управління боргом є оцінка стану боргових відносин між підприємствами. Саме вивчення динаміки заборгованості сприятиме розумінню економічного становища загалом в державі. В сучасних умовах господарювання простежується продовження кризових явищ внаслідок пандемії. На рисунку 2.2. подана аналітична інформація на основі статистичної інформації за 2013-2020 рр. про розмір ДЗ вітчизняних підприємств.

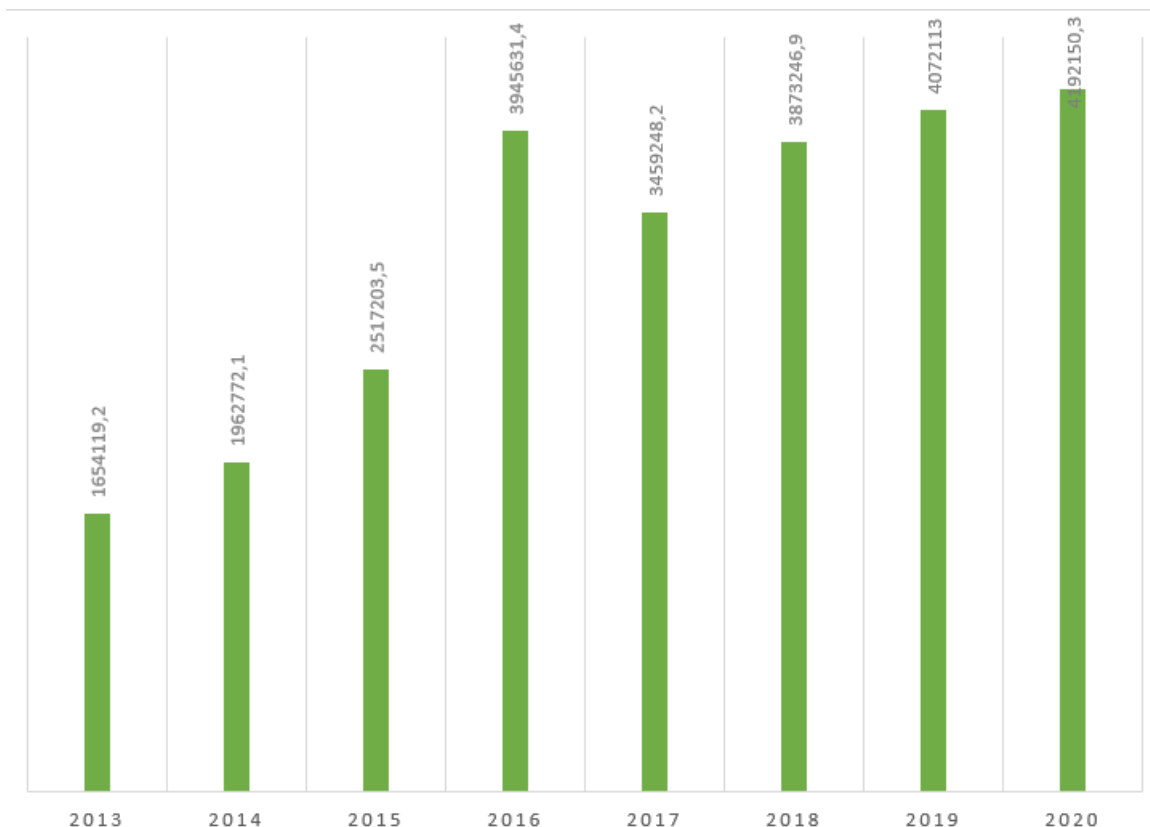

Рис. 2.2. Розмір ДЗ вітчизняних підприємств на основі статистичної інформації за 2013-2020 рр., млн. грн

Таким чином можна стверджувати, що проаналізувавши дані рисунка 2.2 видно, що у 2013 р. ДЗ вітчизняних підприємств становила 1654119,2 млн. Також спостерігається, що з кожним роком її розмір значно збільшується. У таблиці 2.2 показано приріст збільшення ДЗ у грошовому вимірнику на основі аналізу статистичної інформації.

Проаналізувавши дані зміни ДЗ наведені у таблиці 2.1 видно, що у 2014 р. заборгованість збільшилась на 18,66 %, що у грошовому еквіваленті становить 308652,9 млн. грн, у 2015 р. – 28,25 % (554431,4 млн. грн). Рекордного збільшення ДЗ досягнула у 2016 р та становила 56,75 % у порівнянні з 2015 р. (у грошовому еквіваленті 1428427,9 млн. грн).

Така ситуація може бути пов'язана з дестабілізуючими факторами в економіці країни, революційними процесами, значним збільшенням курсу долара, до якого прив'язується значна частина бізнесу держави і відповідно значній втраті платоспроможності.

Показники зміни ДЗ за 2013-2020 рр.

Показник зміни у порівня з попереднім періодом	Рік						
	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Показник зміни ДЗ, млн. грн	308652,9	554431,4	1428427,9	-486383,2	413998,7	198866,1	120037,3
У відсотковому значенні, %	18,66	28,25	56,75	-12,33	11,97	5,13	2,95

У 2017 р. натомість ДЗ зменшилась на 12,33 % (-486383,2 млн. грн). Починаючи з 2018 р. і дотепер заборгованість вітчизняних підприємств зменшується і становить від 11,97 % (у 2018 р.), 2,95 % (120037,3 млн. грн) у 2020 р. Таким чином навіть дестабілізуючі фактори в економіці пов'язані з пандемією не вплинули на стан ДЗ. Непередбачувана ситуація в бізнесу змушує управлінський апарат вітчизняних підприємств планувати свої продажі та покупки, чим зумовлює виважений підхід до організації бізнесу.

Окрім дослідженні розміру ДЗ загалом в Україні протягом останніх восьми років варто розглянути інформацію про розмір заборгованості з розподілом на великі, середні та малі підприємства.

Адже саме в кризових ситуаціях їх здатність погашати заборгованість значно відрізняється внаслідок різного обсягу власних ресурсів. Графічна інформація про динаміку заборгованості підприємств у розрізі їх розміру подана на рисунку 2.3. Проаналізувавши динаміку ДЗ протягом 2013-2020 рр. у розрізі розмірів підприємств можна стверджувати, що її розмір з кожним роком характеризує тенденцію до збільшення.

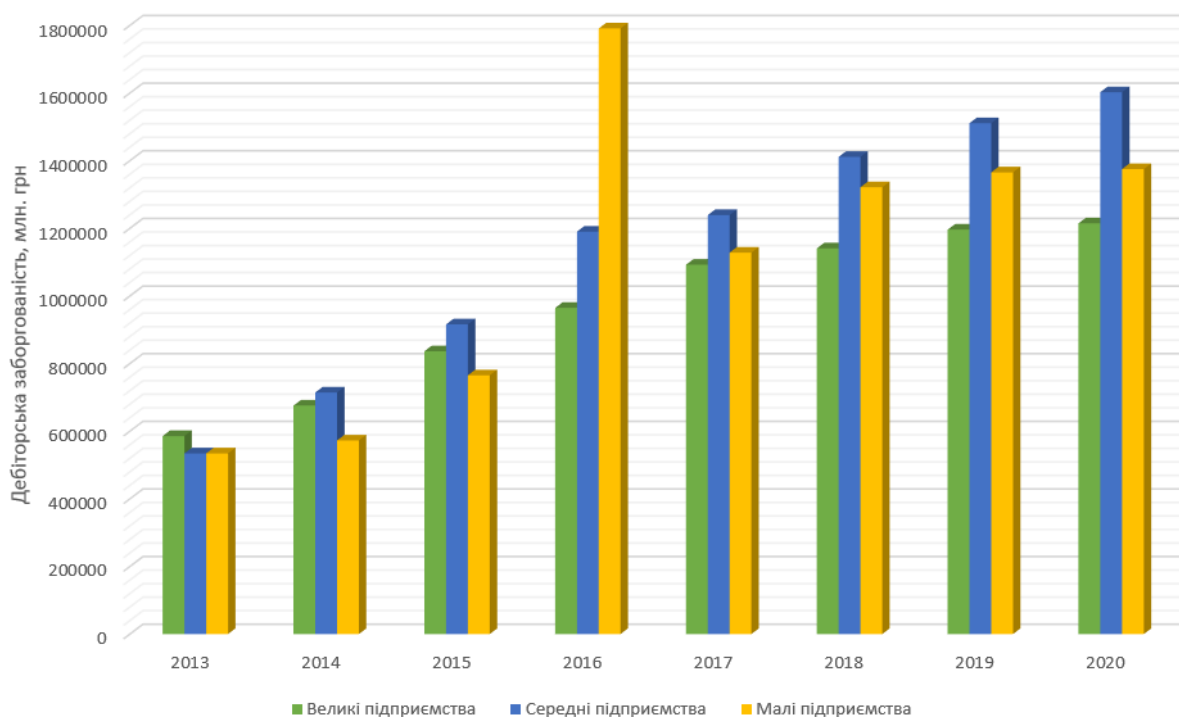

Рис. 2.3. Динаміка ДЗ протягом 2013-2020 рр. у розрізі розміру підприємств

Пропорційність заборгованостей містить схожий вигляд, а найбільше вона присутня для середнього бізнесу, малий бізнес займає другу позицію за розмірами, а великі підприємства є зазвичай найбільш платоспроможними. Виняток становить 2016 р., у якому заборгованість малих підприємств стає особливо великою. Більш детальний аналіз зміни показників ДЗ подано в таблиці 2.2.

Проаналізувавши дані таблиці 2.3 можна стверджувати, що частка заборгованості у великих підприємствах протягом 2013-2020 рр. коливається в межах 0,35 від загального обсягу у 2013 р. і до 0,24 – у 2016 р. Середнє значення показників становить 0,29 (у 2018 р., 2019 р. та 2020 р.). Таким чином заборгованість у великих підприємствах є прийнятною у розмірі. Це може пояснюватись низкою причин, а саме урегульованістю фінансово-господарської діяльності, більш детальним вибором покупців та ін.

Таблиця 2.3

Аналіз показників зміни ДЗ у розрізі розміру підприємств протягом
2013-2020 рр.

Рік	Частка заборгованості підприємств у загальному обсягу			Динаміка ДЗ					
				Великі		Середні		Малі	
	Великі	Середні	Малі	У грошовому вимірнику, млн. грн	У відсотковому значенні, %	У грошовому вимірнику, млн. грн	У відсотковому значенні, %	У грошовому вимірнику, млн. грн	У відсотковому значенні, %
2013	0,35	0,32	0,32	-	-	-	-	-	-
2014	0,34	0,36	0,29	90360,4	13,37	179972,2	25,20	38320,3	6,69
2015	0,33	0,36	0,30	160321,6	19,17	201591,8	22,01	192518,0	25,16
2016	0,24	0,30	0,45	128417,2	13,31	274105	23,03	1025905,7	57,28
2017	0,32	0,36	0,33	127584,1	11,68	49142,7	3,97	-663110,0	-58,79
2018	0,29	0,36	0,34	48452,4	4,25	172018,8	12,19	193527,5	14,64
2019	0,29	0,37	0,34	55478,4	4,64	99512,3	6,59	43875,4	3,21
2020	0,29	0,38	0,33	18453,7	1,52	91707,6	5,72	9876,0	0,72

Для середніх підприємств показник ДЗ коливається в межах 0,30 (у 2016 р.) і до 0,38 (у 2020 р.). Таким чином їхня частка серед заборгованостей загалом є найбільшою. Середнє значення показника спостерігається у 2014-2015 рр., та 2017-2018 рр.

Малі підприємства у загальній ДЗ займають 0,29 до 0,34. Винятковим був 2016 р. коли значно зросла заборгованість малих підприємств і становила майже половину (0,45) від загального обсягу заборгованостей.

Якщо аналізувати приріст заборгованості великих, малих і середні підприємств, то їх динаміка теж є нестабільною. Заборгованість великих підприємств збільшилася на 13,37 % у 2014 (а саме 90360,4 млн. грн), 19,17 у 2015 р. (160321,6 млн. грн). Починаючи з 2016 р. розмір приріст ДЗ великих підприємств має низхідний характер, а саме 13,31 % (128417,2 млн. грн) у 2016 і до 1,52 % (18453,7млн. грн) у 2020 р.

Протягом досліджуваного періоду динаміка заборгованості малих підприємств має нестабільний характер. Спершу у 2014-2017 рр. вона мала низхідний характер, а саме 25,2 % у 2014 р. (179972,2 млн. грн) аж до 3,97 % у 2017 р. (49142,7 млн. грн). Проте у 2018 р. її розмір значно зріс та становив 12,19 % (172018,8 млн. грн). У наступні роки розмір ДЗ на малих підприємства залишався великим і здобув також тенденцію до незначного збільшення. У 2019 р. його приріст становив 6,59 % у порівнянні з попереднім роком (99512,3 млн. грн), а в 2020 р. – 5,72 % (91707,6 млн. грн).

Малі підприємства навпаки протягом 2014-2016 рр. збільшували обсяг ДЗ, а саме у 2014 р. – 6,69 % (38320,3 млн. грн), 2015 р. – 25,16 % (192518,0 млн. грн), а у 2016 р. рекордні 57,28 % (1025905,7 млн. грн). Натомість у 2017 р. розмір ДЗ зменшився на 58,79 % (-663110,0 млн. грн). Протягом останніх трьох років розмір заборгованості поступово зменшується і в 2020 р. став більшим від попереднього року лише на 0,72 % (9876,0 млн. грн).

Укладення договорів між підприємством та контрагентами є врегульовано на двох рівнях. На макрорівні, а саме загальнодержавному, формується нормативно-правова база взаємовідносин на ринку країни. Тобто створюється перелік нормативних та законодавчих актів які врегульовуватимуть розрахункові та господарські моменти. На мікрорівні підприємства, учасники бізнесу розробляють систему взаємодії шляхом укладення договору про передачу майнових прав. Тому дослідження

взаємовідносин з контрагентами відбувається в певній послідовності. Спершу проводиться аналіз відповідності взаємовідносин діючій нормативній базі, тоді аналізується зміст договірних відносин, умови вирішення спорів та перелік дій у разі невиконання зобов'язань.

Такий підхід дозволить врегулювати господарські відносини з контрагентами, уникнути непорозумінь, що в свою чергу, сприятиме зменшенню виникнення безнадійних ДЗ. Такий підхід мінімізує ризики несвоєчасного надходження ресурсів, необхідних для безперервної роботи підприємства. Проведення систематичного контролю та моніторингу є запорукою ефективності контролю за наявними заборгованостями. Для його проведення необхідно сформулювати перелік попередніх дій. Спершу потрібно визначити прийнятний розмір ДЗ, а саме таку боргову суму, яка не впливатиме на діяльність підприємства та не спричиняє його припинення. Тому на основі математичних розрахунків визначити максимальне й мінімальне співвідношення заборгованостей. У практичній діяльності вважається прийнятним коли період обороту КЗ є більшим за період оборотності ДЗ. Для контролю заборгованостей варто проводити їх регулярну інвентаризацію з перевіркою законності операцій та їх правонаступності. У національному обліковому законодавстві заборгованості поділяються на нормальні, прострочені та безнадійні. В ході перевірки наявних на підприємстві заборгованостей їх доцільно класифікувати згідно встановлених національних правил. Отримана інформація дає змогу застосувати попереджувальні дії щодо простроченої заборгованості. Перелік попереджувальних дій стосовно виникнення безнадійної заборгованості доцільно вказати у договорі, у вигляді розміру штрафу, розміру пені та ін. Окрім цього на підприємстві повинно визначити осіб, які згідно покладених повноважень, перевірятимуть стан заборгованості та прийматимуть відповідні міри.

Детальна характеристика динаміки ДЗ дозволяє сформулювати інформацію про стан вітчизняної економіки та розвиток великих, середніх та малих підприємств зокрема. Проте важливим є дослідження ДЗ за джерелами

виникнення. ДЗ, вказана у статистичній інформації, виникає при продажу товарів, реалізації продукції або наданні послуг за чистою реалізаційною вартістю (рис. 2.4).

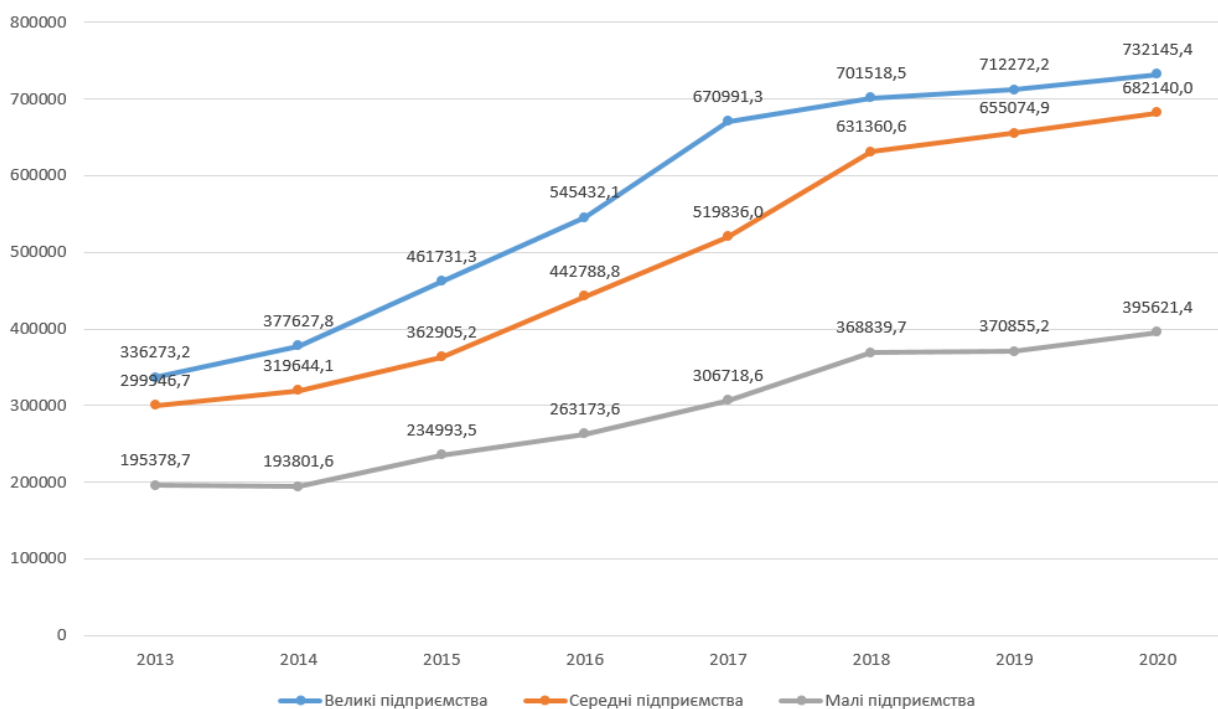

Рис. 2.4. ДЗ підприємств за товари, роботи, послуги за чистою реалізаційною вартістю,

Динаміка показників заборгованості за чистою реалізаційною вартістю характеризується значним зростанням показників у порівнянні з базовим 2013 р. В 2016 р. її розмір уже зріс в півтора рази у порівнянні з базовим роком, а в 2017 р. уже в два рази. Така зміна динаміки ДЗ показує кризові явища у економіці внаслідок збільшення неплатоспроможності, погіршення економічного становища, зміни курсу долара, до якого є прив'язка у національних товаровиробників.

Розглядаючи динаміку ДЗ за розміром підприємств можна простежити її неоднорідне збільшення. Малі підприємства наростили розмір ДЗ вдвічі (з 195378,7 млн грн у 2013р. до 395621,4 млн грн у 2020 р.). Це пов'язано з обмеженістю коштів малих підприємств та обсягами господарських операцій. Малий бізнес значно більше слідкує за платоспроможністю клієнтів, адже саме від цих коштів залежить здатність провадити діяльність надалі.

Середні підприємства значно наростили розмір ДЗ – з 299946,7 млн грн у 2013 р. до 682140,0 млн грн у 2020 р. Це пов'язано з відсутністю браку в обігових коштах підприємства та оперуванням більшою кількістю активів. Саме середній бізнес найбільше наростив обсяги ДЗ під час кризи.

Великі підприємства також значно збільшили свою ДЗ – з 336273,2 млн грн у 2013 р. до 732145,4 млн грн у 2020 р. Проте для великих підприємств, які володіють значною кількістю обігових коштів та розрахунків з контрагентами, це не впливатиме на платоспроможність. Адже нестача коштів може бути покрита іншими джерелами.

Контроль за боргом повинен забезпечувати своєчасне погашення договірних зобов'язань. Такий підхід дозволяє господарюючим суб'єктам уникнути додаткових втрат. Розроблена та впроваджена контрольна діяльність прийтиме зменшенню непогашених боргів, збільшенню довіри партнерів, позитивному іміджу компанії як платоспроможної та добросовісної.

Загалом ефективність внутрішнього контролю за заборгованостями підприємства залежить від наявної своєчасної та достовірної облікової інформації [56].

Однак дослідження показали, що навіть на великих підприємствах, де є великий тат працівників, часто відсутні спеціальні служби, які забезпечують контроль. Їх основною метою має бути вдосконалення розрахункових відносин з контрагентами та впорядкування їх документального оформлення. Для досліджуваного підприємства є доцільним створення такої системи контролю з окремих штатних працівників або в частині економічної служби підприємства. Також ці функції може виконувати відділ збуту, адже саме вони найкраще знають особливості розрахунків з контрагентами [2, с. 271]. Створюючи такий відділ варто врахувати його економічну доцільність та співставити вигоди отримані від його роботи та понесені витрати на забезпечення його діяльності.

2.3. Аналіз стану дебіторської та КЗ суб'єктів господарювання

В складних епідемічних умовах ринкової конкуренції прибуткова діяльність суб'єкта господарювання залежить від поставлених завдань та виконаної мети та завдання, дотримання встановленої стратегії розвитку, досягнення фінансово-економічної та правової стабільності та утримання конкурентних позицій на ринку. Забезпечити дотримання окреслених напрямів є основним завданням управління організацією. Підсистема управління повинна одержувати інформацію про стан контрольованої підсистеми на постійній основі. З цією метою варто ефективно налагодити аналіз та контроль за роботою керованої системи та передачу інформації управлінському апарату.

Добре розроблена система контролю відбувається запобігання крадіжок і збитків, досягається економія коштів і фінансових ресурсів, запобігання відхилень від законодавства, які тягнуть за собою штрафні санкції, організація щонайкращих режимів роботи господарюючого суб'єкта.

Вітчизняний науковець Д. І. Коваленко зазначає, що слід дослідити динамічність і мінливість ДЗ як елемента оборотних коштів підприємства [37, с. 67]. Натомість Н. В. Соловей вказує на велику досліджуваність в обліку ДЗ. Тому інформаційні джерела обліку можуть служити надійним джерелом інформації про неї [71, с. 126].

В. Д. Зелікман та Ю. В. Соніна стверджують що аналіз та аудит заборгованостей на основі облікових даних сприятимуть їх оптимізації [34, с. 40]. Контрольні дії стосовно заборгованостей та етапи її дослідження широко поширені у працях вітчизняних науковців. О. В. Сметанко запропонував основні етапи дослідження ДЗ та методи оцінки боржників [70, с.97].

Узагальнюючи напрацювання вчених можна сформулювати перелік завдань контролю та аналізу заборгованостей підприємства. Найважливішими можна вважати:

- ✓ підтвердження правильності й достовірності облікової інформації про обсяги заборгованостей;
- ✓ оцінка ефективності управлінських дій стосовно погашення заборгованостей;
- ✓ оцінка наявного стану заборгованостей та співставлення фактичних і планових показників з виявленням причини їх відхилення;
- ✓ знаходження внутрішніх резервів підвищення фінансової стабільності.

Важливо також достовірно відображати дані про заборгованості у фінансовій звітності, адже саме ця інформація є одним з найважливіших пунктів оцінювання діяльності бізнесу зацікавленими сторонами. Одним із важливих факторів максимізації прибутку є покращення ліквідності та мінімізація фінансових ризиків [2, с. 316]. Вчасно виявити та керувати борговими зобов'язаннями можливо на основі правильно розробленої стратегії дій у таких ситуаціях з документальним підтвердженням такого алгоритму у договірних документах.

Для попередження та своєчасного виявлення неплатоспроможних зобов'язань є проведення систематичного огляду інформації за допомогою методів моніторингу. Під час його проведення інформація акумулюється, систематизується, співставляється та оцінюється на відповідність плановим показникам або еталонним значенням. Його основною перевагою є залучення менеджменту при зборі інформації, її перевірці, аналізі й розробленні поточних та перспективних напрямів вирішення. Проведення моніторингу ДЗ та КЗ може забезпечити виявлення основних неплатників та найбільш проблемні аспекти взаємодії з контрагентами.

Організація моніторингу на підприємстві можлива за наявності злагодженої системи взаємодії різних відділів. Їх функціональні обов'язки мають багато точок перетину, тому взаємодія для організації ефективної системи контролю за заборгованостями не становитиме значного збільшення обов'язків. На рисунку 2.5 схематично показано напрями взаємодії між відділами підприємства.

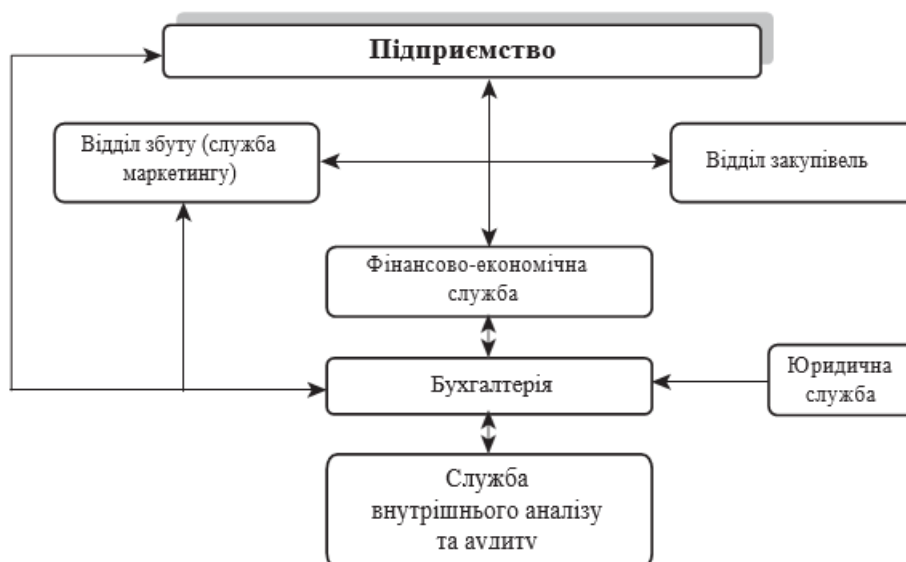

Рис. 2.5. Схема взаємодії суб'єктів контролю у процесі внутрішнього контролю ДЗ та КЗ організації

Усі ці підрозділи мають внутрішні взаємодії між собою, проте основним зв'язковим елементом для них виступає саме інформація надана обліковим персоналом. Для вчасної оцінки стану боргів та імовірності виникнення банкрутства відповідальним особам необхідно мати достовірну інформацію про склад активів, їх структуру та частку наявних зобов'язань. Важливою умовою здійснення правильних управлінських дій є своєчасність інформації.

Сьогоднішні облікові програми дозволяють створювати оперативні звіти за кожним дебітором чи кредитором. При правильній організації обліку доступ до такої інформації можна надавати безпосередньо у програмному забезпеченні окремим користувачам. Базові версії облікових програм містять узагальнену інформацію, тому для більшої інформативності даних та їх налаштування згідно запитів користувачів варто додатково розробити форми звітності. Рекомендований перелік форм звітності для досліджуваного підприємства аудиторською фірмою «Галична-Аудитсервіс» представлено на рисунку 2.6. Для зручності отримання інформації звітні форми запропоновано окремо для ДЗ й КЗ.

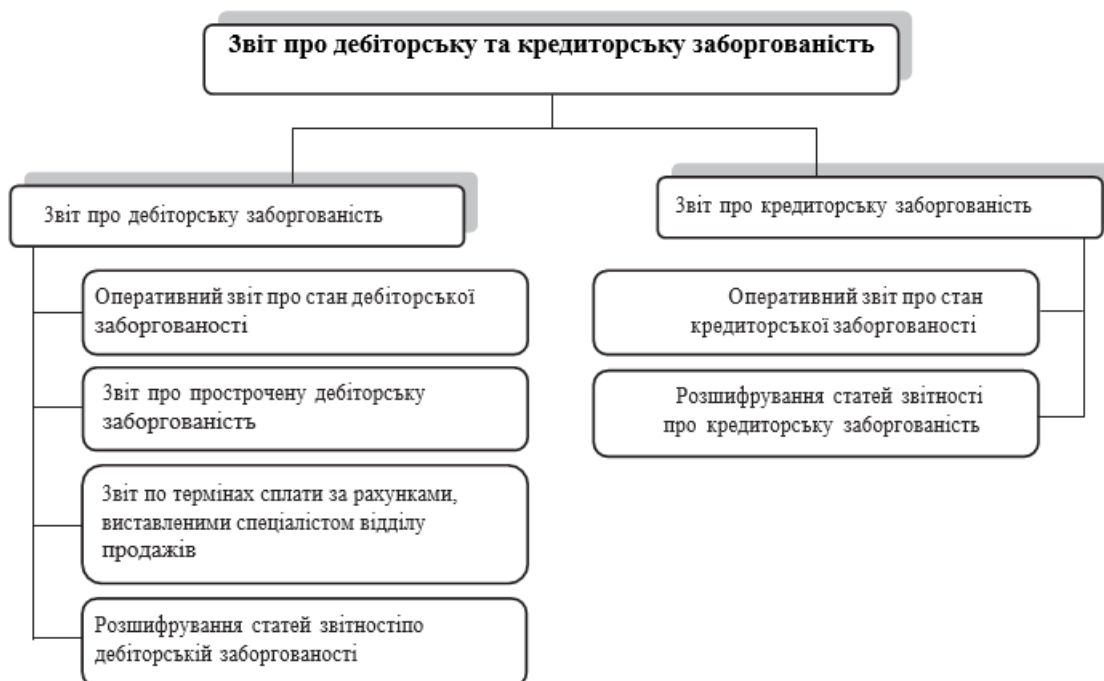

Рис. 2.6. Форми оперативної звітності, необхідні для аналізу стану ДЗ

Спрощенню розуміння цифр у табличних даних сприятиме наявність графічної інформації з розмежуванням окремих об'єктів, термінів та історії виникнення.

На обсяги ДЗ впливають здійснені продажі за елементами оплати, термінами її реалізації, розмірами сум й наявністю врегулювання непогашених боргів. Відтак, першочерговим є розробка договору з покупцями, в якому вказуватиметься всі особливості дій при виникненні непогашеної заборгованості та їх наслідки. Наявність значних обсягів ДЗ виникає внаслідок непередбачуваного економічного становища та інших дестабілізуючих факторів.

До основних причин збільшення ДЗ відносять:

- небережна політика кредитування підприємства стосовно покупців;
- банкрутство чи неплатоспроможність певної групи споживачів;
- швидкі темпи зростання продажів;
- зменшення постійних обсягів продажів [41, с. 94].

Правильне зменшення ДЗ повинно відбуватися шляхом її погашення, а не зменшенням продажів. Тому підприємствам варто досліджувати не тільки стан боргових зобов'язань, а і обсяги продажів у взаємозалежності [45, с. 15].

Розмір ДЗ підприємства залежить від стану договірної й розрахункової дисципліни. Стежити за виникненням боргів на підприємстві повинен окремий персонал. Персонал, який керує ДЗ, повинен зосередитися на найстаріших і найбільших боргах.

За словами Л. В. Кручак при виборі покупців необхідно «детально вивчити фінансове становище, проаналізувати їх взаємодію з іншими компаніями, юридично правильно підготувати розрахункові документи й договори, розробити систему передоплати, сформувати інформаційну базу про клієнта» [41, с.95].

Проте інколи непогашена ДЗ може слугувати додатковим джерелом доходів у вигляді штрафів, пені, відсотків за прострочення платежів. Такий підхід є доволі ризиковим та потребує моніторингу платоспроможності користувачів.

Загалом для дослідження платоспроможності покупців потрібно сформувати певну послідовність дій, згідно яких досліджуватиметься уся інформація та буде уникнено неточностей. Для досліджуваного підприємства аналіз ДЗ доцільно проводити у кілька етапів. На рисунку 2.7 користуючись напрацюваннями вітчизняних вчених відображено основні етапи такого дослідження.

Найперше при дослідженні ДЗ варто сформувати мету, шляхом окреслення кола досліджуваних питань. Після цього варто визначити найбільш інформативні джерела даних, які вміщуватимуть кількісні та якісні показники. Для проведення аналізу ДЗ можна застосовувати методи порівняння, співставлення, коефіцієнтів та інші за допомогою яких проводять оцінку розмірів заборгованості, динаміки у часі за окремими дебіторами, групами або боргом загалом.

Після оціни ДЗ приймається рішення про її стан та доцільність запровадження додаткових процедур щодо покращення й визначаються шляхи вдосконалення її стану.

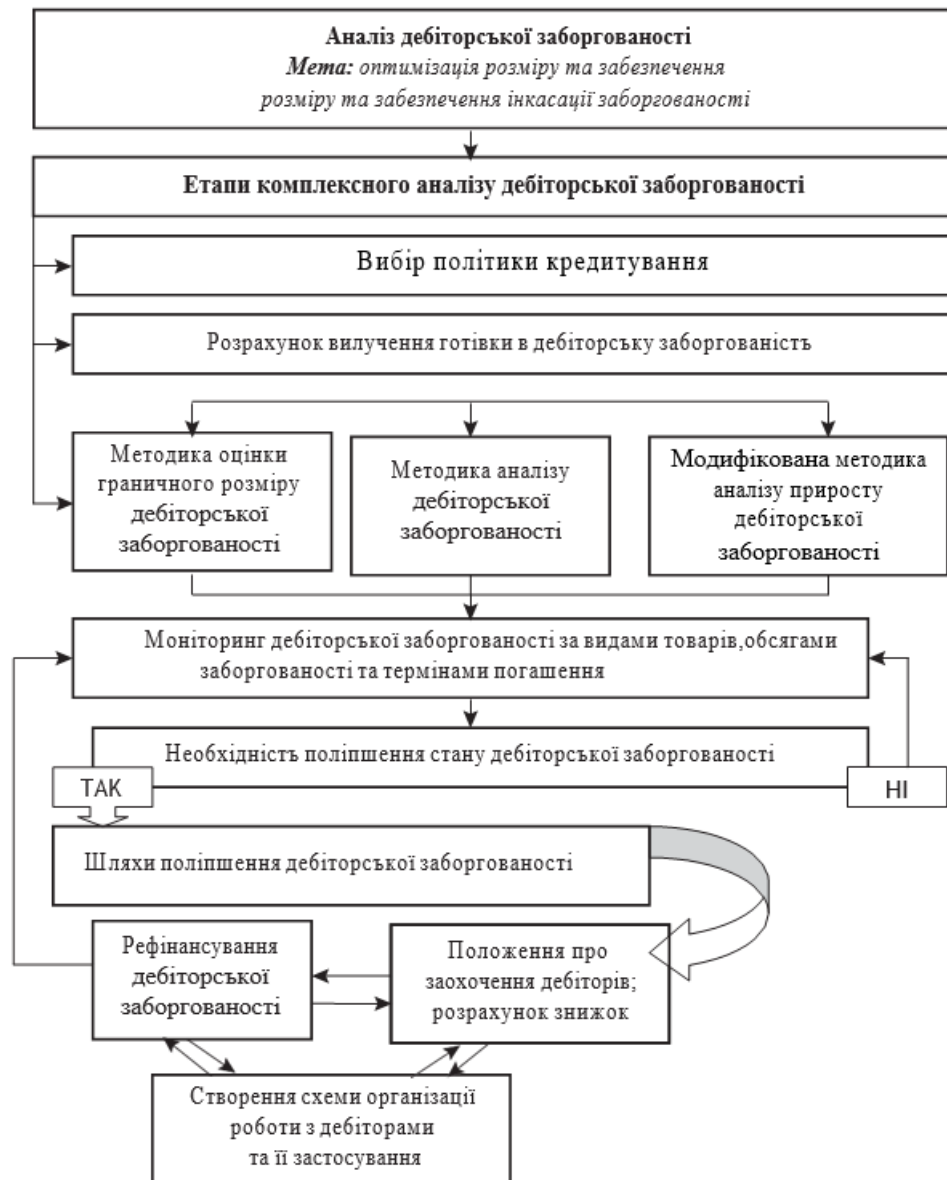

Рис. 2.7. Етапи дослідження ДЗ[31, с.297]

Дослідження ДЗ необхідно проводити одночасно з вивченням КЗ. Адже методи та інтенсивність впливу на першу значно залежить від наявності другої. За відсутності або невеликих обсягів КЗ зникає потреба у швидкому погашенні ДЗ. Таким чином, за умови платоспроможного покупця, можна отримати додаткові економічні вигоди у вигляді пені або відсотків.

Схема дослідження КЗ є аналогічною з ДЗ, а послідовність проведення для досліджуваного підприємства аудиторською фірмою «Галичина-Аудитсервіс» представлена на рисунку 2.8 на основі напрацювань вітчизняних вчених.

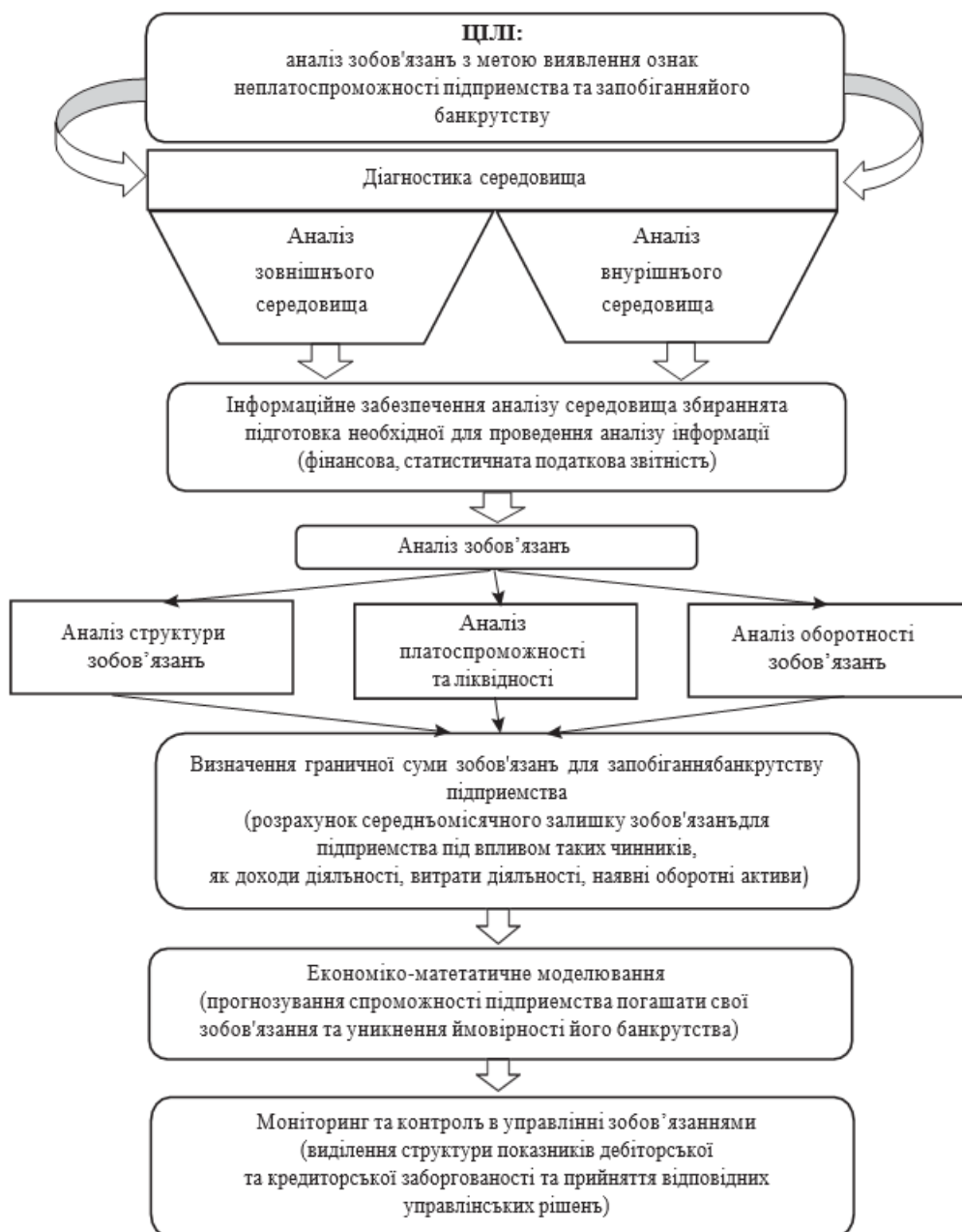

Рис. 2.8. Схема проведення комплексного аналізу КЗ [31, с.298]

Дослідження КЗ розпочинається з діагностики зовнішнього та внутрішнього середовища підприємства. При цьому акумулюють фінансову та нефінансову інформацію з усіх видів звітності. Опираючись на ці дані формують загальний стан боргових зобов'язань в країні та співставляють з наявним на підприємстві. Вивчення КЗ проводять за напрямками структури, платоспроможності та оборотності. Для їх оцінки здійснюють порівняння з минулими роками та розробляють комплекс заходів щодо їх зменшення [31, с. 296].

Порівняльна оцінка заборгованостей досліджуваного підприємства аудиторською фірмою «Галична-Аудитсервіс» (станом на кінець 2020 року) представлена в таблиці 2.4. Дані представлені у таблиці показують взаємозв'язок обох заборгованостей.

Таблиця 2.4

ДЗ і КЗ заборгованість досліджуваного підприємства за 2020 р.

Показники	Заборгованість, тис. грн		Показник перевищення заборгованості, тис. грн	
	Дебіторська	Кредиторська	Дебіторської	Кредиторської
Заборгованість за продані роботи, товари, послуги	6521479	8965124		2443645
Заборгованість за платежі до бюджету	201	303		102
Інша поточна заборгованість	32452	29632	2820	
Разом	6554132	8995059	2820	2443747

Дані таблиці досліджуваного підприємства Аудиторською фірмою «Галична-Аудитсервіс» свідчать про перевищення КЗ над ДЗ на 2443747 тис. грн. Таке перевищення виникло на основі КЗ за продані товари, виконані роботи чи надані послуги та за розрахунками з бюджетними платежами.

Єдиним винятком було перевищення ДЗ за іншими поточними платежами, а саме на 2820 тис. грн.

Розрахунки з постачальниками сировини та матеріалів підприємству й покупцями готової продукції на досліджуваному підприємстві займають найвагомішу частку. Вони знаходяться у вузькій взаємозалежності, що простежується у таблиці 2.4.

Аналізуючи співвідношення між виниклою ДЗ та КЗ варто досліджувати розрахунки з контрагентами в частині їх співвідношення, економічного становища в державі та здатності впливати на роботу суб'єкта господарювання.

Аналіз співвідношення ДЗ та КЗ досліджуваного підприємства аудиторською фірмою «Галична-Аудитсервіс» за останні за останні 3 роки подано в таблиці 2.5

Таблиця 2.5

Співвідношення заборгованостей досліджуваного підприємства

Роки	Загальна сума заборгованості підприємства		Еталонне значення	Співвідношення ДЗ та КЗ	Відхилення від рекомендованих значень
	Дебітор.	Кредитор.			
2018	6032781	6421598	0,9-1	0,94	в межах
2019	7432151	7521480	0,9-1	0,99	в межах
2020	6554132	8995059	0,9-1	0,73	-0,17

З даних таблиці можна зробити висновки, що у 2018 р. на досліджуваному підприємстві аудиторською фірмою «Галична-Аудитсервіс» КЗ більша за ДЗ на 0,06, що входить в межі допустимих значень та характеризує діяльність підприємства як стабільне та платоспроможне.

У 2019 р. розмір ДЗ та КЗ за рік майже однаковий та становить у відношенні першого до другого – 0,99. Таке співвідношення можна вважати еталонним, та характеризує роботу підприємства з позитивної сторони.

У 2020 р. співвідношення двох заборгованостей уже містить низхідний характер – ДЗ відноситься до КЗ у розмірі 0,73. Таке значення на 0,17 відхиляється від норми та може бути пов'язане із дестабілізуючими факторами в національній економіці.

Надходження коштів від реалізації продукції є єдиним джерелом для забезпечення погашення КЗ. Тому управління обома заборгованостями необхідно проводити взаємозалежно та взаємоузгоджено. Тому надходження коштів від покупців необхідно спрямовувати на погашення КЗ з метою уникнення неплатоспроможності. Збільшення грошових коштів на підприємстві зазвичай дозволяє менеджменту розширювати інноваційну та інвестиційну діяльність. Проте здійснення таких операцій варто проводити

лише після погашення КЗ. Для досягнення сталого та своєчасного розвитку підприємства необхідно забезпечити систематичний моніторинг заборгованостей та розробити систему їх оптимізації. Для цього потрібно здійснити виокремлення найбільш проблемних дебіторів та розробити стратегію та тактику роботи з ними.

Аналізуючи показники основних дебіторів варто сформулювати аналітичну інформацію за основними боржниками та визначити їх частку у загальному обсягу заборгованості. Окрім обсягів необхідно враховувати терміни її непогашення та імовірність отримання оплати.

Розподіл заборгованостей за дебіторами на початок та кінець 2020 року (на основі облікової інформації досліджуваного підприємства поданої у додатку Д) з визначенням частки кожного з них подано на рис. 2.9 та рис. 2.10

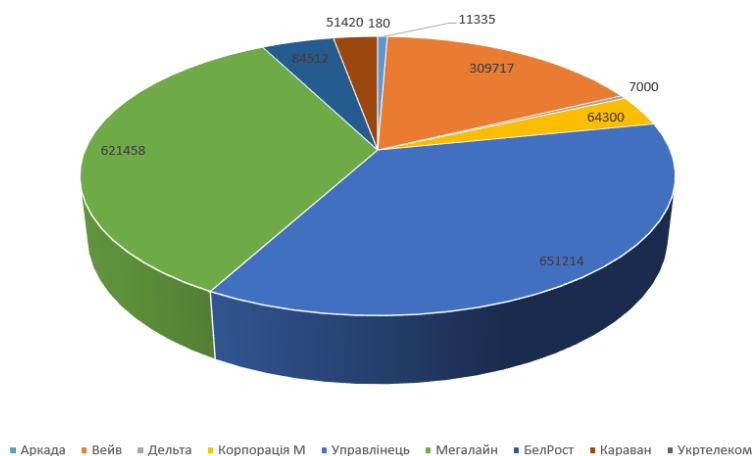

Рис. 2.9. Структура ДЗ станом на 01.01.2020 р.

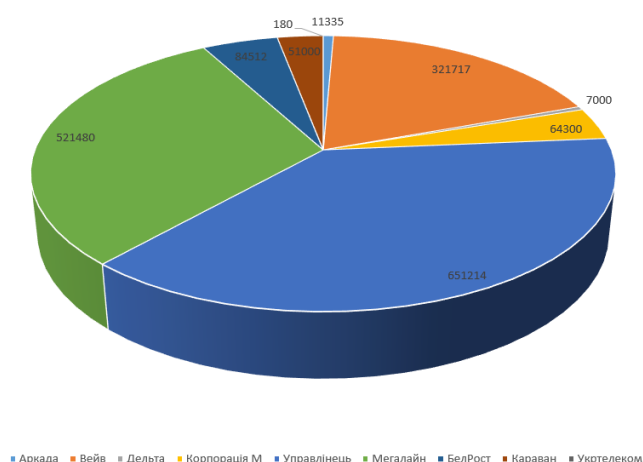

Рис. 2.10. Структура ДЗ станом на 31.12.2020 р.

Як видно із рисунків 2.9 і 2.10 структура ДЗ за контрагентами зберігається як на початок, так і на кінець року. Це може означати загальні дестабілізуючі фактори в економіці, які спричинили неплатоспроможність дебіторів загалом, а не окремої групи, зокрема.

Висновки до розділу 2

Управління заборгованостями підприємства є важливим елементом стратегічної політики підприємства, адже забезпечує здатність підприємства функціонувати та оплачувати свої зобов'язання. Натомість, КЗ є джерелом позикових коштів для покриття оборотних активів чим негативно впливає на формування грошових ресурсів підприємства. Пришвидшення оборотності ДЗ та уповільнення КЗ покращує фінансовий стан бізнесу, адже при швидкому обороті ДЗ та повільному – КЗ є можливість її зменшення та уникнення дестабілізуючих умов функціонування суб'єкта господарювання.

ДЗ як актив має здатність прямо або опосередковано сприяти надходженню коштів на підприємство, що характеризує його економічну рентабельність. КЗ є невід'ємною та обов'язковою складовою зовнішніх операцій підприємства. При цьому найбільш проблемними та важливими у зобов'язаннях підприємства, як правило, є зобов'язання, що виникли в результаті розрахунків з постійними постачальниками. Виникнення стосовно них заборгованості вплине на наявність сировини і матеріалів, а це в свою чергу приведе до зупинки господарської діяльності.

Послідовність проведення аналізу ДЗ, а також КЗ є схожими. Спершу визначають їх основні види, терміни непогашення, а тоді аналізують безпосередньо за контрагентами та окремим умовами їх виникнення. Наявність та особливості погашення ДЗ залежать від договірного врегулювання взаємовідносин з покупцями. Порушення розрахункової та договірної дисципліни, несвоєчасні вимоги стосовно виниклих зобов'язань,

призводять до значного збільшення невиправданої ДЗ, нестачі грошових та матеріальних ресурсів для провадження діяльності, створення фінансових труднощів. Відповідно недостатність коштів безумовно призведе до збільшення КЗ також.

РОЗДІЛ 3. Аудит дебіторської і кредиторської заборгованостей суб'єкта господарювання

3.1. Організація і методика аудиту ДЗ

Організація аудиторської перевірки та розробка її найбільш оптимальних термінів проведення необхідна для отримання достовірної інформації про стан досліджуваного об'єкта. Проведення перевірки заборгованості підприємства, що становить значну за інформаційним наповненням площину перевірки, варто правильно спланувати. Розробка планів та програм сприятиме уникненню невиявлення інформації та дозволить скоротити час дослідження.

Основною метою проведення аудиту ДЗ є установлення достовірності та законності облікової інтерпретації операцій, які пов'язані з ДЗ, та її своєчасного та неупередженого відображення у фінансовій звітності

З метою досягнення поставленої мети необхідно сформувавши методику перевірки та визначити перелік аудиторських доказів. Уся отримана інформація повинна бути документально оформлена, що підтверджує МСА 230 «Аудиторська документація».

Т. О. Меліхова разом із групою співавторів авторський підхід на класифікацію аудиторської документації, згідно якого кожен документ має тільки йому властиве функціональне призначення [53, с. 114].

Відповідно до Міжнародних стандартів аудиту, основною метою документації є:

- ✓ планування аудиту;
- ✓ безпосередньо проведення аудиту;
- ✓ перевірка можливих аудиторських процедур;
- ✓ віддзеркалення аудиторських доказів, отриманих під час перевірки;
- ✓ є підставою для висловлення думки аудитора щодо достовірності інформації.

Тому доцільним є розглядати процес документування у відповідності до етапів проведення аудиту. У практичній діяльності важливим є процес організації зовнішнього та внутрішнього аудиту, між якими є значні відмінності.

Зовнішній аудит виконують аудиторські фірми на замовлення зацікавлених осіб, а саме керівника, інвестора, кредитора та інших сторонніх зацікавлених осіб. Натомість внутрішній аудит виконується персоналом підприємства чи організації, тому у ході його проведення є суттєві відмінності. Зовнішній аудит є незалежним стосовно контролюваного підприємства, натомість внутрішній може містити елементи неправдивої інформації.

Організація документального забезпечення стосовно планування, безпосереднього здійснення аудиту та оформлення його результатів здійснюється як зовнішніми, так і внутрішніми аудиторськими службами. Характеристика етапів проведення зовнішнього та внутрішнього аудиту наведено у додатку Е.

Представлені документи розподілені у відповідності до етапів перевірки. Основними документами, для забезпечення аудиторської перевірки є план проведення, тест системи внутрішнього контролю, програма дослідження та робочі документи аудитора. Контроль ДЗ, а також КЗ дає користувачам впевненість у фінансовій звітності щодо повноти, законності, достовірності й реальності наявної на підприємстві заборгованості.

Використання концептуальних засад при аудиті заборгованості є важливим та достовірним методом, що дозволяє аудиторському висновку стати надійним джерелом інформації про ДЗ й КЗ. Найважливішою складовою фінансової звітності є стан розрахунків на підприємстві між кредиторами й дебіторами. Розрахунки здійснюються здебільшого через банківські установи, методом безготівкового перерахування коштів, по бартеру або іншим способом погашення боргу. Таким чином, основними завданнями аудиту розрахунків необхідно виокремити:

1. Засвідчення реальності існуючих зобов'язань суб'єкта господарювання.
2. Ідентифікація наявної протермінованої заборгованості.
3. Дослідження заборгованості, за якою минув строк позовної давності.
4. Перевірка списання заборгованості для якої вже пройшов строк позовної давності.
5. Перевірка вірності облікового відображення заборгованості дебіторів та кредиторів в залежності від прийнятої методики її визначення та способів інтерпретації.
6. Дослідження порядку списання боргів.

Тому варто більш детально дослідити порядок виникнення та списання ДЗ й КЗ досліджуваного суб'єкта господарювання, який проходив перевірку аудиторської фірми «Галичина-Аудитсервіс». Протягом господарської діяльності досліджуване підприємство, що проводить реалізацією продукції, а також виконує роботи та надає послуги, у майбутньому матиме неплатоспроможних контрагентів. В результаті такий суб'єкт господарювання отримає ДЗ, що з певним часом стає може стати простроченою. Перебіг такої заборгованості (сплата невеликими сумами або повне призупинення платежу) необхідно постійно контролювати. Тому для правильного віддзеркалення такого зобов'язання в облікових програмах необхідно поділити його на поточну та безнадійну.

Відповідно до НП(С)БО 10 «ДЗ» «поточна ДЗ становить суму боргу, що виник і буде погашений протягом 12 місяців або операційного циклу» [59]. Також варто зазначити, що поточна ДЗ, визнана фінансовим активом, відображається в балансі за чистою вартістю реалізації. Це не стосується куплених боргів і боргів, призначених для продажу, а також якщо борг вважається сумнівним і непоганим [54, с. 29].

Резерв створюється на кожну дату балансу, а саме щоквартально. Кожен раз, коли сума змінюється, це залежить від вартості ДЗ. Тому, на дату балансу досліджуване підприємство повинно розрахувати та звітувати про чисту

вартість реалізації поточної ДЗ. А для того, щоб мати достовірні дані, компанія створює та розраховує резерв сумнівних боргів.

Ці дії допоможуть досліджуваному підприємстві у фінансовій звітності не завищити суму ДЗ та не применшити витрати на створення резерву сумнівних боргів. При списанні безнадійної заборгованості вона повинна бути належним чином відображена в податковому та бухгалтерському обліку.

У бухгалтерському обліку за НП(С)БО 10 безнадійною ДЗ визначається тоді, коли є впевненість, що вона не буде погашена боржником або опісля завершення строку позовної давності [59]. Згідно податкового законодавства таке твердження є дещо іншим. Тому доволі часто, з метою уникнення додаткових пояснень для контролюючих органів підприємства застосовують саме норми податкового законодавства. Адже при поданні звітності і при перевірці контролюючі органи податкової служби керуються саме податковими нормами.

Також для практичної реалізації визнання безнадійної заборгованості у податковому законодавстві містяться чіткі цифрові рекомендації щодо його визнання та детальні терміни.

Програма аудиту ДЗ містить основні документи: план проведення, програму аудиту, тести оцінки системи внутрішнього контролю, робочі документи аудитора, підсумкові документи. Для досліджуваного підприємства сформовано план проведення аудиту ДЗ (табл. 3.2)

Таблиця 3.2

План аудиторського дослідження ДЗ

№ з/п	Етап дослідження	Мета	Основні завдання	Документи для реалізації
1.	Організаційний	- визначення відповідальних працівників за проведення перевірки; - формування організаційно-методичного забезпечення аудиту	- призначення відповідальних осіб; - визначення стратегії перевірки; - здійснення дослідження системи внутрішнього контролю;	Тест оцінки системи внутрішнього контролю ДЗ. План аудиту. Програма аудиту

			- складення програми аудиту	
3.	Фактичний	- отримання достовірних доказів про відповідності даних обліку стосовно ДЗ її фактичній наявності	- спостереження за проведенням інвентаризації; - дослідження документів наслідків попередніх інвентаризацій	Робочі документи аудитора
2.	Основний	- дефініція методики якісного здійснення аудиторських процедур	- виконання аудиторських процедур відповідно програмі перевірки; - оформлення результатів перевірки у робочих документах	Робочі документи аудитора стосовно аудиторських процедур
3.	Узагальнення результатів	- надання інформації управлінському персоналу стосовно результатів перевірки	- проведення аналізу виявлених порушень та помилок; - оформлення підсумкових документів; - надання рекомендацій щодо усунення виявлених помилок; - надання звіту про проведення аудиторської перевірки	Підсумкові аудиторські документи; - аудиторський звіт; - пропозиції щодо усуненню виявлених порушень

Для проведення аудиторської перевірки важливим є спершу дослідити систему внутрішнього контролю, як запоруку ефективного ведення обліку ДЗ. Тест внутрішнього контролю досліджуваного підприємства на основі перевірки аудиторської фірми «Галичина-Аудитсервіс» на основі таблиці розробленої Ю. В. Подмешельською та К. С. Максимовою представлено у таблиці 3.3.

Таким чином провівши аналіз відповідей стосовно оцінки системи внутрішнього контролю ДЗ можна зробити висновок, що контроль за ДЗ організовано на належному рівні. Адже респондент відповів про наявність інвентаризацій, контрольну перевірку сум вказаних у рахунках-фактурах, актів взаємоперевірок, наявність аналізу ДЗ декількома відділами, такими як

фінансовий та економічний. Проте виклика сумнів неясність у питаннях стосовно взаємозаліку розрахунків в звітному періоді, аналітичного обліку ДЗ за термінами позовної давності та визнання ДЗ активом згідно НП(С)БО 10 при її виникненні.

Таблиця 3.3

Рекомендований тест проведення оцінки внутрішнього контролю ДЗ аналізованого підприємства на основі розробленої таблиці Ю. В.

Подмешельською та К. С. Максимовою [50, с. 88]

№	Рекомендовані питання	Варіанти відповіді			Примітки
		так	ні	Відсутня інформація	
1.	Чи здійснювалась перевірка сум, вказаних у рахунках на оплату продукції (робіт, послуг) виданих відділом збуту?	+			
2.	Чи проводиться облік рахунків-фактур у послідовності термінів їх сплати?			+	
3.	Чи класифікують ДЗ згідно термінів її сплати?	+			
4.	Чи затверджено графік документообігу операцій з ДЗ?	+			
5.	Чи проводяться непланові інвентаризації заборгованості?		+		
6.	Чи проводять інвентаризації ДЗ напередодні складання фінансової звітності?	+			
7.	Чи виявляють порушення в бухгалтерському обліку ДЗ як результат проведених інвентаризацій?		+		
8.	Чи проводиться аналітичний облік заборгованості за термінами позовної давності?			+	
9.	Чи проводиться взаємозалік розрахунків в звітному періоді ?			+	
10.	Чи визнають ДЗ активом при її виникненні згідно до НП(С)БО 10?			+	
11.	Чи визнають ДЗ рівночасно з визнанням доходу від реалізації продукції, товарів, робіт, послуг?	+			
12.	Чи збігаються дані щодо синтетичного та аналітичного обліку заборгованості?	+			
13.	Чи проводять аналіз терміну погашення ДЗ?		+		
14.	Чи проводять аналіз сумнівної ДЗ підприємства?			+	
15.	Чи змінювали методи визначення резерву сумнівних боргів у цьому звітному періоді?		+		
16.	Чи перевіряється бухгалтерський облік ДЗ у цьому звітному періоді такими посадовими особами: - головний бухгалтер; - системою внутрішнього контролю;	+	+		

	-іншим органом контролю?				
17.	Чи проводять перевірку правильності оформлення первинних документів?	+			
18.	Чи проводять аналіз ДЗ?	+			
19.	Аналіз ДЗ здійснює: - фінансовий відділ; - економічний відділ; - бухгалтерія	+	+		
20.	Чи проводили у цьому звітному періоді взаємоперевірки з дебіторами?		+		
21.	Чи складають на підприємстві акти взаємоперевірок?			+	
22.	Чи виникали помилки при відображенні ДЗ: - синтетичному обліку; - в аналітичному обліку; - фінансовій звітності?		+		

Негативно систему внутрішнього контролю характеризує відсутність проведення позапланових інвентаризацій, які дозволяють виявити помилки та те, що під час планових інвентаризацій не було виявлено помилок. Саме на це потрібно звернути увагу аудиторю при проведенні перевірки та більш детально дослідити питання контролю за ДЗ на досліджуваному підприємстві.

Проведення аудиторської перевірки з метою виявлення порушень необхідно проводити на основі розробленої чітко встановленої програми. Для досліджуваного підприємства на основі пропозицій Ю. В. Подмешельської та К. С. Максимової сформовано робочу програму аудиту ДЗ (табл. 3.4). Програму аудиту доцільно розподілити на два етапи, а саме: дослідження розрахункових операцій з покупцями і замовниками та іншої ДЗ.

Таблиця 3.4

Робоча програма аудиту ДЗ досліджуваного підприємства на основі пропозицій Ю. В. Подмешельської та К. С. Максимової [50, с. 89]

№	Аудиторські процедури	Джерела інформації	Методичні прийоми	Термін перевірки	Виконавець	Індекс робочого документа
1	2	3	4	5	6	7
1. Аудиторська перевірка розрахункових операцій з покупцями та замовниками						
1.1.	Перевірка вірності оформлення договорів щодо поставку продукції та способу їх реєстрації.	Регістр реєстрації договорів, договори	Документальна, нормативно-правова,	30.08-01.09	Чиж С. М	АРД-1.1
1.2.	Перевірка тотожності інтерпретації залишку наявної	Головна книга, облікові регістри	Зіставлення, документальна,	30.08-01.09	Чиж С. М	АРД-1.2

	заборгованості в Головній книзі		арифметична			
1.3.	Підтвердження залишків заборгованості замовниками і покупцями	Синтетичний облік, аналітичний облік та акти звірки	Зустрічна, документальна, арифметична	30.08-01.09	Чиж С. М	АРД-1.3
1.4.	Перевірка присутності актів засвідчення заборгованості у звітному періоді	Акти звірки, аналітичний облік, синтетичний облік	Зіставлення, документальна, арифметична	02.09-03.09	Кривко П. Р.	АРД.1.4
1.5.	Перевірка правильності і законності оформлення первинних документів для відображення заборгованості в обліку	Аналітичний, синтетичний облік, первинні документи	Зіставлення, документальна, арифметична	02.09-03.09	Кривко П. Р.	
1.6.	Перевірка відповідності інформації синтетичного й аналітичного обліку заборгованості	Регістри аналітичного й синтетичного обліку, первинні документи,	Зіставлення, документальна, арифметична	02.09-03.09	Чиж С. М	АРД-1.6
1.7.	Перевірка вірності обчислення резерву сумнівних боргів	Наказ про облікову політику, П(С)БО, довідки	Документальна, нормативно-правова, арифметична	06.09-08.09	Кривко П. Р.	АРД-1.7
1.8.	Перевірка достовірності формування резерву сумнівних боргів згідно дати фінансової звітності	Наказ про облікову політику, П(С)БО, довідки	Документальна, нормативно-правова, арифметична	06.09-08.09	Чиж С. М	АРД-1.8
1.9.	Перевірка вірності відображення облікової інформації щодо використання, створення та поповнення резерву сумнівних боргів.	Наказ про облікову політику, П(С)БО, довідки	Документальна, нормативно-правова, арифметична	06.09-08.09	Чиж С. М	АРД-1.9
1.10.	Перевірка достовірності облікового списання ДЗ відповідно до строків позовної давності, який минув	Рішення судових органів, довідки, Головна книга	Зіставлення, документальна, арифметична	09.09-10.09	Кривко П. Р.	АРД-1.10
1.11.	Перевірка правильності інформації облікових регістрів, Головної книги, Балансу	Довідки, НП(С)БО, Головна книга	Зіставлення, документальна, арифметична	09.09-10.09	Чиж С. М	АРД-1.11
2. Аудиторська перевірка іншої ДЗ						
2.1.	Перевірка фактичного документального підтвердження сформованих авансів протягом звітного періоду	ВКО, розпорядчі документи	Зіставлення, документальна, арифметична	13.09-17.09	Чиж С. М	АРД-2.1
2.2.	Перевірка і обґрунтування первинних документів та виданих авансів	Кошториси, розпорядчі документи	Зіставлення, документальна, арифметична	13.09-17.09	Кривко П. Р.	АРД-2.2
2.3.	Перевірка аналітичної облікової інформації виданих авансів	Інформація з облікових систем	Зіставлення, документальна, арифметична	13.09-17.09	Кривко П. Р.	АРД-2.3
2.4.	Перевірка відповідності інформації синтетичного і аналітичного обліку виданих авансів	Регістри синтетичного й аналітичного обліку	Зіставлення, документальна, арифметична	13.09-17.09	Чиж С. М	АРД-2.4
2.5.	Перевірка розрахунків з бюджетом, які відображені в обліку	Наказ про облікову політику, ПКУ, довідки, Головна	Документальна, нормативно-правова,	13.09-17.09	Чиж С. М	АРД-2.5

		книга	арифметична			
2.6.	Перевірка вірності визначення непогашених виданих авансів станом на дату складання фінансової звітності і її інтерпретації у документах	Головна книга, реєстр аналітичного обліку	Зіставлення, документальна, арифметична	13.09-17.09	Чиж С. М	АРД-2.6
2.7.	Перевірка правильності підтвердження та документального оформлення відряджень працівників	Авансові звіти, накази, первинні документи	Документальна, нормативно-правова, арифметична	20.09-21.09	Кривко П. Р.	АРД-2.7
2.8.	Перевірка розрахунків з підзвітними особами за аналітичним обліком	Авансові звіти, накази, первинні документи	Зіставлення, документальна, арифметична	20.09-21.09	Кривко П. Р.	АРД-2.8
2.9.	Перевірка розрахунків з підзвітними особами за синтетичним обліком	Облікові реєстри, Головна книга	Зіставлення, документальна, арифметична	20.09-21.09	Чиж С. М	АРД-2.9
2.10.	Перевірка видачі підзвітних сум на інші виробничі та господарські потреби	Облікові реєстри, Головна книга	Документальна, нормативно-правова, арифметична	20.09-21.09	Чиж С. М	АРД-2.10
2.11.	Перевірка достовірності відображення неповернутих підзвітних сум	Облікові реєстри, Головна книга, авансові звіти	Зіставлення, документальна, арифметична	20.09-21.09	Чиж С. М	АРД-2.11
2.12.	Перевірка надання підзвітних сум особам, що не звітували за попередніми отриманими грошовими коштами	Облікові реєстри, Головна книга, авансові звіти, ПКО, ВКО	Документальна, нормативно-правова, арифметична	20.09-21.09	Кривко П. Р.	АРД-2.12
2.13.	Перевірка відзеркалення заборгованості розрахунків з підзвітними особами в фінансовій звітності і її абсолютно тотожними обліковими реєстрами	Облікові реєстри, Головна книга, фінансова звітність	Зіставлення, документальна, арифметична	20.09-21.09	Кривко П. Р.	АРД-2.13
2.14.	Перевірка своєчасності, обґрунтованості й правильності формування претензійних документів	Акти виявлених порушень, накладні, Акти претензій та журнал реєстрації претензій	Документальна, нормативно-правова, арифметична	20.09-21.09	Кривко П. Р.	АРД-2.14
2.15.	Перевірка вірності претензій і ведення аналітичного обліку	Облікові реєстри, Акти претензій, Головна Книга, реєстр аналітичного обліку	Зіставлення, документальна, арифметична	22.09-24.09	Кривко П. Р.	АРД-2.15
2.16.	Перевірка достовірності відображення розрахунків в синтетичному обліку за претензіями	Головна книга	Документальна, нормативно-правова, арифметична	22.09-24.09	Чиж С. М	АРД-2.16
2.17.	Перевірка відповідності аналітичного та синтетичного обліку розрахунків за претензіями	Облікові реєстри, Головна книга,	Зіставлення, документальна, арифметична	22.09-24.09	Чиж С. М	АРД-2.17
2.18.	Перевірка достовірності визначення і відшкодування заподіяних збитків	Довідки розрахунків, нормативні матеріали,	Документальна, нормативно-правова, арифметична	22.09-24.09	Чиж С. М	АРД-2.18
2.19.	Перевірка вірності відображення у обліку погашення та виникнення	ПКО, Головна книга, платіжні документи, та	Документальна, нормативно-правова,	22.09-24.09	Чиж С. М	АРД-2.19

	завданих збитків	виписки банків	арифметична			
2.20	Перевірка ідентичності синтетичного й аналітичного обліку стосовно завданих збитків	Головна книга, облікові реєстри	Арифметична, документальна, зіставлення	22.09-24.09	Кривко П. Р.	АРД-2.20
2.21	Перевірка правильності розрахунків за державними цільовими фондами	Первинні документи, виписки банків	Нормативно-правова, арифметична, документальна	22.09-24.09	Чиж С. М	АРД-2.21
2.22	Перевірка правильності розрахунків стосовно інших дебіторів	Головна книга, первинні документи, облікові реєстри	Арифметична, документальна	22.09-24.09	Чиж С. М	АРД-2.22
2.23	Перевірка своєчасності й повноти списання ДЗ на витрати підприємства	Головна книга, облікові реєстри, довідки	Арифметична, документальна	22.09-24.09	Чиж С. М	АРД-2.23
2.24	Аналіз поточного стану ДЗ	Головна книга, фінансова звітність, облікові реєстри	Аналітичний	22.09-24.09	Кривко П. Р.	АРД-2.24
2.25	Узагальнення результатів проведеної аудиторської перевірки	Робочі документи програма аудиту,	Аналітичний	27.09-01.10	Кривко П. Р., Чиж С. М.	

Відповідно до запропонованої програми аудиту розрахунків з дебіторами аудитор розробляє робочі документи для виконання аудиторських процедур.

У робочих документах аудитор більш детально досліджує проблемні питання. Типові форми документів є рекомендаційними, тому з метою отримання актуальних даних можна їх розширювати та вдосконалювати відповідно до досліджуваного підприємства.

3.2. Організація та методика аудиторської перевірки КЗ

Ведення бізнесу в сучасних умовах інформаційного суспільства вимагає від підприємств подачі інформації про його діяльність разом з підтвердженням достовірності таких даних. Отримати компетентне підтвердження даних можна шляхом проведення аудиторської перевірки, адже саме аудит визнано найдостовірнішим джерелом підтвердження даних. Загальноприйнято, аудит гарантує що отримана інформація є точною, прозорою й своєчасно. В наслідок перевірки отримують інформацію, яка відповідає системі ведення господарської діяльності та відображає фактичні її результати. Особливої актуальності такий підхід набуває при дослідженні розрахунків підприємства з постачальниками.

Аудиторська перевірка має на меті виявити та попередити погану організацію бухгалтерського обліку, відсутність контролю, некваліфікованість працівників, факти шахрайства і зловживання. Ці факти стають причиною порушення розрахунків з кредиторами. Саме тому особливої актуальності набуває отримання інформації про розрахунки з постачальниками.

Аудиторські дослідження є характеристикою високорозвиненої економіки та прогресивності бізнес-систем. Необхідність аудиту обумовлена необхідністю незалежного та об'єктивного контролю господарської діяльності підприємств та підтвердження достовірності фінансової звітності власниками бізнесу, інвесторами та іншими користувачами [49, с.32].

У процесі корпоративної діяльності важливу роль відіграє розрахунковий аудит з постачальниками та підрядниками, оскільки, як зазначила К. О. Утенкова, між контрагентами та підприємством виникають господарські відносини, які зумовлюють процес передачі матеріальних або нематеріальних цінностей або надання послуг і в результаті цього спричиняють розрахункові операції [48, с. 47].

Метою аудиту кредиторських розрахунків відповідно до міжнародних стандартів аудиту є надання незалежного професійного звіту аудитора щодо правильності розрахункової інформації стосовно постачальників, сум боргового навантаження та правильності їх класифікації. На рисунку 3.1. представлено основну мету такої перевірки, етапи її здійснення й інформаційні джерела.

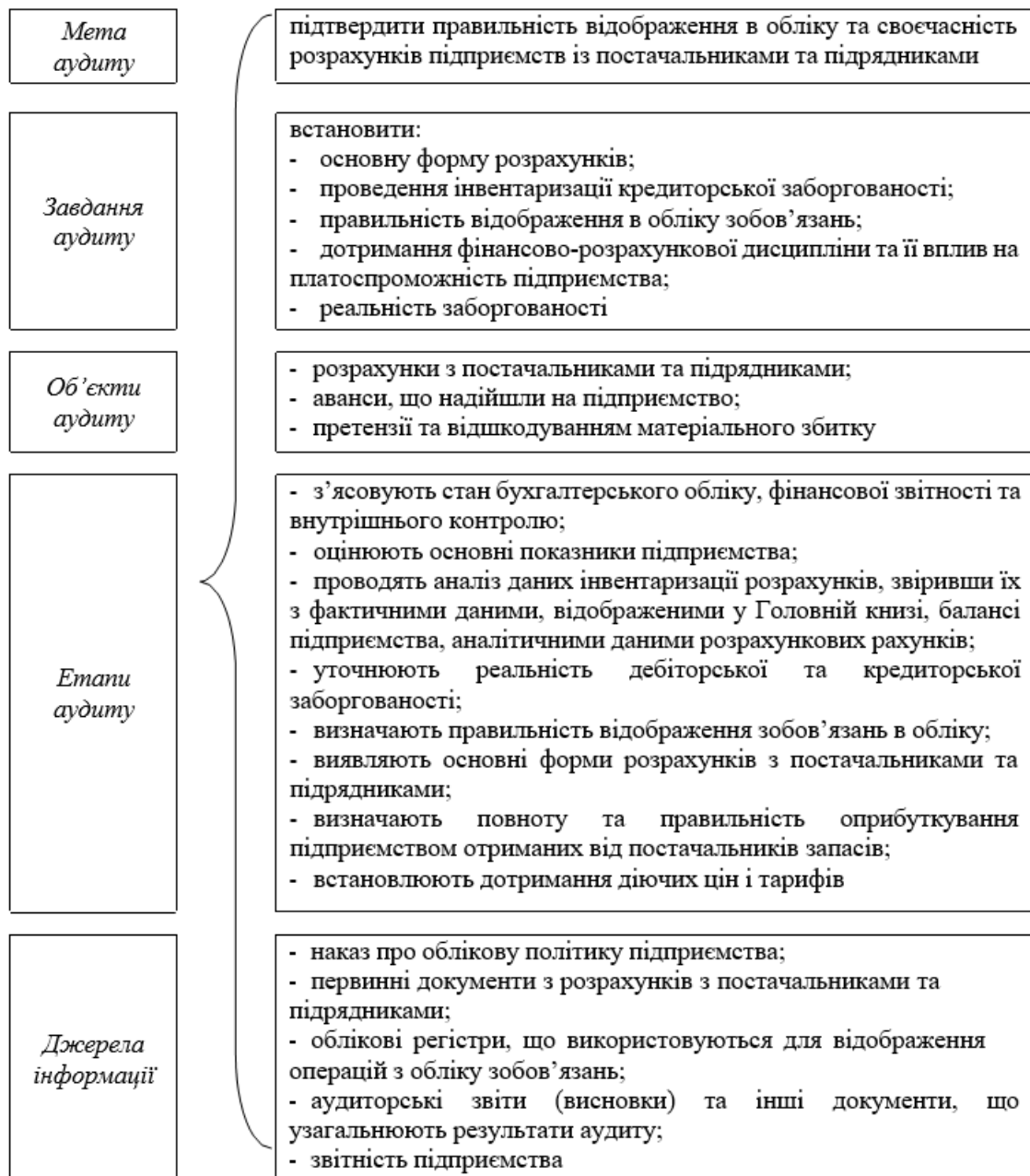

Рис. 3.1. Організація аудиту КЗ

Таким чином визначено основну мету аудиторської перевірки КЗ, яка полягає в визначенні правильності да достовірності розрахунків з постачальниками й підрядниками. Відповідно основними завданнями аудиту

окресленої діяльності є провести інвентаризації КЗ, скоригувати правильність відображення інформації в обліку стосовно формування зобов'язань, скоректувати правильність дотримання розрахункової дисципліни, а також визначити її вплив на платоспроможність підприємства, визначити реальний обсяг усіх зобов'язань суб'єкта господарювання.

Об'єктами перевірки є розрахункові операції між господарюючим суб'єктом та його постачальниками, кредиторами або органами отримання податкових зобов'язань; попередні оплати у вигляді авансових платежів; судові рішення стосовно відшкодування збитків або витрати на рекламації.

Етапи перевірки на рисунку подані узагальнено, а в ході перевірки вдосконалюються відповідно до інформаційних потреб.

Для проведення аудиторської перевірки важливим є визначення основних етапів роботи. Як слушно зазначає Т. О. Меліхова й Ф. О. Гавриленко проводячи аудит розрахунків з постачальниками необхідно встановити наявність договорів про умови передачі цінностей, обстежити правомірність їх виникнення, вивчити правильність та відповідність встановлених цін. Важливим елементом дослідження є терміни отримання матеріальних цінностей чи кредитних коштів, виникнення платежів та дослідити якість отриманих вигод. При перевірці правильності й повноти отриманих товарно-матеріальних цінностей важливо перевірити їх якість, її відповідність договірним документам, правильність контактних розрахункових даних, дотримання термінів здійснення оплати [54, с. 29]. Такий підхід сприятиме вчасному погашенню заборгованості та недопущенню визнання підприємства як недобросовісного.

У сучасному програмному забезпеченні за кожним контрагентом можна створювати рахунки нижчого порядку. Тому перевіряючи розрахунків з постачальниками аудиторі повинні встановити правильність кореспонденції між рахунками, що дозволяє не тільки виявити помилки в облікових операціях. Це сприятиме виявленню спотворення інформації і приховування даних [53, с. 115].

Під час аудиторської перевірки необхідно дослідити, чи була проведена інвентаризація розрахунків, а при необхідності провести зустрічну перевірку та скласти її проміжним актом.

Завданням аудиту розрахунків з постачальником є перевірка:

- вірності класифікації зобов'язань, правильності розрахунків та переліку постачальників;
- правильності оригіналів документів на розрахунки з постачальником;
- правильності сформованого залишку КЗ на початок періоду.

Дослідження облікового відображення розрахунків з постачальниками та вивчення відображених розмірів заборгованості варто проводити за такими напрямками:

- ✓ моніторинг ринкових цін і їх відповідність здійсненим підприємством закупівель;
- ✓ визначення доцільності обсягів придбання;
- ✓ юридична правильність господарських операцій;
- ✓ перевірка доцільності імпорتنих операцій;
- ✓ правильність рахунків та розміру податкових зобов'язань;
- ✓ дослідження отримання кредитних коштів й розміру відсотків.

Початком етапом проведення аудиторської перевірки є проведення анкетування стосовно розрахунків з постачальниками, яка вкаже на найбільш проблемні моменти в обліку та документальному оформленні. Для досліджуваного підприємства аудиторською фірмою «Галичина-Аудитсервіс» запропоновано використовувати анкету перевірки як зазначено в таблиці 3.5 на основі розробок вітчизняних вчених-економістів.

На основі отриманих даних можна зробити висновок, що на підприємстві на належному рівні організовано контроль за КЗ, адже для перевірки здійснюється на основі аналізу та контрольних процедур. Важливим недоліком є відсутність проведення інвентаризації КЗ та інвентаризації розрахунків з постачальниками. Позитивно характеризує діяльність підприємства повністю автоматизація облікових процесів та те що доцільність

укладення договорів про закупівлі проводиться не однією особою, а спільно головним бухгалтером та начальником виробництва, який є компетентною особою в якості продукції.

Таблиця 3.5

Анкета оцінювання розрахунків з постачальниками

№	Перелік питань	Різновиди відповіді			
		Інформація відсутня	Так	Ні	Примітки
1	Скільки років Ви працюєте на підприємстві? менше 1 від 1 до 5 від 5 та більше		+		
2	Чи проводиться аналіз КЗ на підприємстві?		+		
3	Чи здійснюють контроль за КЗ?		+		
4	Чи здійснюють класифікацію КЗ?		+		
5	Чи здійснюють інвентаризацію наявної КЗ?	+			
6	Як часто проводять інвентаризацію розрахунків з постачальниками: - один раз на рік; - два рази на рік; - взагалі не проводиться?	+			
7	Яким чином проводиться облік розрахунків із постачальниками: - в паперовому вигляді тільки; - автоматизовано; - комбіновано?		+		
8	Хто вирішує про придбання матеріалів у постачальників: - керівник самостійно; - головний бухгалтер; - начальник виробництва		+		

Одержавши в процесі попереднього планування дані про підприємство, аудитор приступає до розробки загального плану аудиту розрахунків з постачальниками (табл. 3.6).

Таблиця 3.6

Загальний план проведення аудиту розрахунків з постачальниками
досліджуваного підприємства на основі [5, с. 59]

Етапи аудиторської перевірки	Запропоновані аудиторські процедури	Аудиторські докази	Період проведення	Виконавці
Підготовчий	Ознайомлення з бізнесом клієнта, проведення планування аудиту розрахунків із постачальниками	Накази, звіти попередніх перевірок	30.08-01.09	Кривко П. Р., Чиж М. С.
Основний	Дослідження залишків заборгованості, вірності оформлення документів, класифікації запасів, облікової інтерпретації даних, термінів погашення, вартості придбаних активів, розміру кредитних коштів, вірності податкових зобов'язань, зменшення зобов'язань на суму передоплати, визначення штрафів та пені, правильність розрахункових рахунків та ін.	Накладна, товарно-транспортна накладна, журнал, головна книга, Баланс	02.09-27.09	Кривко П. Р., Чиж М. С.
Завершальний	Формування аудиторського звіту і складання висновків	Аудиторський звіт	30.09-01.10	Кривко П. Р., Чиж М. С.

План аудиту є документом організаційно-методичного характеру і складається з переліку робіт на основних етапах аудиту та термінів їх виконання із зазначенням джерел інформації. Рекомендовано проводити аудит розрахунків з постачальниками в кілька етапів.

Для дослідження КЗ підприємства, на якому проводилась перевірка ТОВ «Аудиторською фірмою «Галичина-Аудитсервіс» запропоновано проводити аудит за розробленою програмою на основі напрацювань вітчизняних вчених-економістів, яка подана в таблиці 3.7 з виокремленням мети дослідного етапу, кресленням переліку аудиторських процедур, запропонованих методів перевірки, рекомендованих термінів проведення, відповідальних осіб, визначених критеріїв якості й переліку робочих документів.

Таблиця 3.7

Програма аудиту КЗ досліджуваного підприємства на основі напрацювань
вітчизняних вчених-економістів [5, с. 59]

№	Мета	Перелік аудиторських процедур	Метод перевірки	Період проведення	Виконавець	Критерії якості	Код робочого документа
1	Впевнення у правильності залишку на початок виникнення КЗ	Перевірка правильності визначення залишку заборгованості станом на початок періоду	Документальна, арифметична, суцільна	02.09-03.09	Кривко П. Р., Чиж М. С.	А, Б, Г, Є	АРД-1
2	Перевірити правильність оформлення первинних документів із розрахунків з постачальниками	Перевірка правильності оформлення первинних документів із розрахунків з постачальниками	Документальна, формальна,	02.09-03.09	Чиж М. С.	А, Б, В, Г, Д	АРД-2
3	Перевірити правильності класифікації зобов'язань	Перевірка правильності класифікації зобов'язань	Документальна, арифметична, вибіркова	06.09-09.09	Кривко П. Р.	А, Б, В, Г	АРД-3
4	Перевірити достовірність віднесення розрахунків з постачальниками на облікові рахунки	Перевірка правильності розрахунків з постачальниками на облікових рахунках	Документальна, арифметична, вибіркова	06.09-09.09	Кривко П. Р.	А, Б, В, Г	АРД-4
5	Перевірити правильності визначення термінів щодо виникнення і погашення КЗ	Перевірка правильності визначення термінів виникнення й погашення КЗ	Документальна, арифметична, вибіркова	06.09-09.09	Чиж М. С.	А, Б, В, Г	АРД-5
6	Перевірити доцільності закупівлі в постачальників та	Перевірка доцільності придбання у постачальників	Документальна, арифметична, вибіркова	10.09-14.09	Кривко П. Р.	А, Б, В, Г	АРД-6

	провести моніторинг цін	(моніторинг встановлених цін)					
7	Перевірити правильність визначення вартості придбаних імпортованих матеріалів	Перевірка правильності визначення вартості закордонних матеріалів	Документальна, арифметична, вибіркова	10.09-14.09	Кривко П. Р.	А, Б, В, Г	АРД-7
8	Перевірити правильність щодо визначення вартості послуг	Перевірка правильності визначення вартості послуг	Документальна, арифметична, вибіркова	10.09-14.09	Чижев М. С.	А, Б, В, Г	АРД-8
9	Перевірити правильність визначення облікової вартості вітчизняних основних засобів	Перевірка правильності визначення вартості основних засобів	Документальна, арифметична, вибіркова	15.09-17.09	Чижев М. С.	А, Б, В, Г	АРД-9
10	Перевірити правильність виникнення заборгованості при попередній оплаті	Перевірка правильності зарахування заборгованості при попередній оплаті	Документальна, арифметична, вибіркова	15.09-17.09	Чижев М. С.	А, Б, В, Г	АРД-10
11	Перевірити відповідність збільшення та зменшення КЗ за розрахунками із постачальниками	Перевірка відповідності збільшення та зменшення КЗ за розрахунків з постачальниками	Документальна, арифметична, вибіркова	20.09-21.09	Кривко П. Р.	А, Б, В, Г	АРД-11
12	Перевірити правильність кореспонденції рахунків із розрахунків з постачальниками	Перевірка правильності кореспонденції рахунків розрахунків з постачальниками	Документальна, арифметична, вибіркова	22.09-24.09	Кривко П. Р., Чижев М. С.	А, Б, В, Г, Д	АРД-12
Критерії визначення якості аудиторської перевірки: А–присутність, Б–істинність, В–права й обов'язки, Г–повнота, Д–вимірювання, Е–визначення вартості, Є–розкриття.							

Для вирішення поставлених завдань аудиту розрахунків з постачальниками аудитори формують робочі документи, які стануть підтвердженням описаних суджень у аудиторському звіті та підґрунтям для

розробки рекомендацій. Сформована методика аудиту розрахунків з кредиторами включає: загальний план аудиту, анкету, робочі документи аудитора, програму аудиту. Така перевірка досліджуваного підприємства надасть можливість охопити всі питання виникнення та погашення зобов'язань, своєчасність їх виникнення та погашення, вчасно виявити порушення, розробити перелік рекомендацій щодо їх усунення та вдосконалити діяльність зокрема та економічне становище загалом.

Висновки до розділу 3

Проведення аудиторської перевірки має на меті забезпечити зацікавлених осіб достовірною та своєчасною інформацією про стан господарюючого суб'єкта. Тому для проведення аудиторської перевірки ДЗ та КЗ важливим є визначенні етапів перевірки, джерел інформації та розробка безпосереднього плану дослідження.

Розглядаючи більш детально аудиторську перевірку ДЗ її варто розділити на внутрішню та зовнішню з різними джерелами інформації. Контроль ДЗ, а також КЗ дає користувачам впевненість у фінансовій звітності щодо повноти, законності, достовірності й реальності наявної на підприємстві заборгованості.

План аудиторської перевірки ДЗ складається трьох етапів, а саме фактичного, основного та узагальнення результатів. Для них визначено мету, завдання та оформлені документи. Також для досліджуваного підприємства розроблено тест внутрішнього контролю з метою визначення стану облікового та господарського контролю за ДЗ.

Визначено основну мету аудиторської перевірки КЗ, яка полягає в визначенні правильності та достовірності розрахунків з постачальниками й підрядниками. Відповідно основними завданнями аудиту окресленої діяльності є провести інвентаризації КЗ, перевірити правильність відображення інформації в обліку стосовно формування зобов'язань та розроблено загальний план проведення аудиту.

ВИСНОВКИ

Провівши комплексне дослідження організації та методики аналізу та аудиту дебіторської й КЗ вітчизняних підприємств можна зробити наступні висновки.

1. Для правильної застосування терміні та понять важлива їх вірна законно-обґрунтована визначеність. Таким чином використання визначень представлених у національних положеннях стосовно дебіторської та кредиторської заборгованостей дозволить уникнути двозначності в їх трактуванні та сформує правильну інформацію для контрагентів про велике коло заборгованостей.
2. Виникнення заборгованості пов'язане з рядом внутрішніх та зовнішніх факторів. До зовнішніх факторів належать макроекономічні, соціальні та політичні, які є однаковими для усіх суб'єктів господарювання. Внутрішні фактори, натомість, визначаються на господарюючому суб'єкті та є унікальними для кожного підприємства. Тому для управління дебіторською й кредиторською заборгованістю важливо розробити ефективний механізм швидкого адаптування до зовнішніх факторів та вміння керувати внутрішніми одночасно.
3. Інформаційним ресурсом для ведення бізнесу є облікова інформація, яка виникає на основі господарських операцій підприємства. Для визначення даних про дебіторську та кредиторську заборгованість важливим є ідентифікація інформації розрахунків з контрагентами та здатність облікових систем формувати повну, достовірну й своєчасну інформацію про їх виникнення.
4. Оскільки дебіторська та кредиторська заборгованості є взаємопов'язаними між собою, то розробка комплексного алгоритму управління боргами підприємства сприятиме безперервній діяльності підприємств, збереженню та підвищенню платоспроможності, зміцненню фінансової безпеки підприємства.

5. Проаналізувавши динаміку дебіторської заборгованості протягом 2013-2020 рр. у розрізі розмірів підприємств можна стверджувати, що її розмір з кожним роком характеризує тенденцію до збільшення. Пропорційність заборгованостей містить схожий вигляд, а найбільше вона присутня для середнього бізнесу, малий бізнес займає другу позицію за розмірами, а великі підприємства є зазвичай найбільш платоспроможними.
6. Аналіз кредиторської заборгованості свідчить про її тісну взаємозалежність із дебіторською. Таким чином, для досягнення сталого розвитку підприємства необхідно запровадити постійний моніторинг дебіторської та кредиторської заборгованості. Має бути впроваджена чітка організація управління його заборгованістю шляхом виокремлення найбільш проблемних дебіторів та розроблена стратегія та тактика роботи з ними.
7. Для отримання достовірної інформації про стан та терміни погашення дебіторської заборгованості сформовано тест внутрішнього контролю та робочу програму аудиторської перевірки для досліджуваного підприємства, що сприятиме оптимізації часу її проведення та швидше вкаже на проблемні місця у роботі суб'єкта господарювання.
8. Для вирішення поставлених завдань аудиту розрахунків з постачальниками аудитори формують робочі документи, які стануть обґрунтованими доказами якісного проведення аудиту розрахунків з постачальниками. Сформована методика аудиту розрахунків з постачальниками для підвищення економічної безпеки включає: загальний план аудиту, анкету, робочі документи аудитора, програму аудиту.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Агафонова Н. В. Фінансово-правові аспекти розрахункових правовідносин. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія: Юридичні науки*. 2001. № 2. С. 23–26.
2. Акімова Н. С., Топоркова О. В. Інформаційне забезпечення внутрішнього контролю дебіторської та кредиторської заборгованості. *Бізнес Інформ*, 2017. № 11. С. 312–317.
3. Ахновська І. О., Губська Н. В. Удосконалення алгоритму визначення імовірності банкрутства підприємства. *Проблеми і перспективи розвитку підприємництва*, 2014. № 1. С. 57–62.
4. Барт Э. Руководство по кредитному менеджменту. М. : Москва, 1994. 400с.
5. Белозерцев В. С., Гуня В. О. Розробка механізму управління дебіторською заборгованістю підприємства: концептуальний підхід. *Економіст*, 2014. № 3. С. 57–60.
6. Белокоз О. Внутрішній аудит дебіторської та кредиторської заборгованостей торговельних підприємств. *Економічний аналіз: зб. наук. пр.* 2011. Вип. 9. Ч 1. URL: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Ecan/2011_9_1/pdf/byelokoz.PDF
7. Білоусова О. С. Засади управління дебіторсько-кредиторською заборгованістю суб'єктів господарювання на рівні держави і підприємств. *Вісник ОНУ імені І. І. Мечникова*, 2017. Т 22. Вип 4 (57). С. 93–96
8. Бланк И. А. Словарь-справочник финансового менеджера. Киев : «Ника-Центр», 1998. 480 с.
9. Бланк И. А. Управление финансовыми ресурсами предприятия К. : Эльга, 2011. 574 с.
10. Боді Зві, Мертон, Роберт. Фінанси М. : Видавн. Дім «Вільямс», 2000. 92 с.
11. Бродська І. І. Ефективність управління дебіторською та кредиторською заборгованостями підприємства: обліково-аналітичний

аспект. *Економічні науки. Сер.: Економіка та менеджмент*, 2012. Вип. 9 (2). С. 75–81.

12. Бутинець Ф. Ф., Горецька Л. Л. Бухгалтерський облік у зарубіжних країнах: навч. посіб. Житомир: ПП «Рута», 2003. 544 с.

13. Великий Ю. М., Чемчикаленко Р. А., Хохолко К. О. Оцінка стану управління дебіторською та кредиторською заборгованостями на вітчизняних підприємствах. *Економіка. Фінанси. Право*. 2018. № 6. С. 46–48

14. Вірстюк Н. В. Воронцова І. І. Удосконалення системи обліку та управління дебіторської заборгованості на сучасному етапі URL: http://www.rusnauka.com/13_NMN_2011/Economics/7_86543.doc.htm.

15. Власова І. О. Облік розрахунків з дебіторами та кредиторами : автореф. дис. ... канд. екон. наук. : 08.06.04 / Донецьк, 2005. 20 с.

16. Власюк Г. В. Шляхи вдосконалення бухгалтерського обліку розрахунків з постачальниками. *Держава та регіони. Серія: Економіка та підприємництво*. 2009. № 5. С. 40–44.

17. Волович О.Б. Сутність та класифікація заборгованості підприємства. *Економічний простір*. 2012. № 66. С. 195–203.

18. Глухова С. В., Поп Ю. В. Сучасні підходи до визначення поняття "дебіторська заборгованість" підприємства. *Національного технічного університету "ХПІ". Сер. : Технічний прогрес та ефективність виробництва*. 2013. № 21. С. 83–86

19. Голов С. Ф., Костюченко В. М. Бухгалтерський облік та фінансова звітність за міжнародними стандартами: практ. посіб. Київ : Лібра, 2004. 880 с.

20. Гончарук А. Г. Управління процесами подолання платіжної кризи в економіці України : дис. ... канд. екон. наук. : 08.02.03 / Одеський політехн. ун-т. Одеса, 2001. 219 с.

21. Гончарук Р. П. Сутність та класифікація кредиторської заборгованості: колізії наукових підходів. *Вісник Житомирського державного технологічного університету. Серія: Економічні науки*. 2012. № 1(59). С. 48–51.

22. Горбунова А. В., Дойнов Р. С. Удосконалення управління рухом дебіторської й кредиторської заборгованості як інструмент формування джерел фінансування оборотних активів. *Причорноморські економічні студії*. 2019. Вип. 40. С. 88–92
23. Гуня В. О. Удосконалення класифікації дебіторської заборгованості та її відображення у фінансовій звітності підприємств. *Економічний простір*. 2014. № 19. С. 124–131
24. Гуцаленко Л. В., Слободянюк І. С. Контроль дебіторської заборгованості: організація і методика здійснення. *Економічні науки. Сер.: «Облік і фінанси»*. 2011. Вип. 8. Ч. 2. URL: [http:// www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/en_oif/2011_8_2/35.pdf](http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/en_oif/2011_8_2/35.pdf)
25. Демченко Я. М., Прохорова В. М. Шляхи вдосконалення обліку розрахунків з постачальниками та підрядниками. *Проблеми теорії та методології бухгалтерського обліку, контролю і аналізу. Сер.: Бухгалтерський облік, контроль і аналіз*. 2014. Вип. 1. С. 96–108.
26. Діяльність суб'єктів великого, середнього, малого та мікропідприємництва за 2020 р. рік. Статистичний щорічник. URL: https://sme.gov.ua/wpcontent/uploads/2020/12/2_State_Statistics_Service_of_Ukraine_Activity_of_entities_2019.pdf
27. Дорохова Л. М., Куровська Н. О. Формування механізму управління дебіторською та кредиторською заборгованістю аграрних підприємств. *Наукові горизонти*. 2018. № 5. С. 36–43
28. Драбаніч А. В. Кредиторська заборгованість: поняття, сутність, відображення в обліку. *Вісник Одеського національного університету. Серія : Економіка*, 2017. Т. 22. Вип. 4. С. 127–131
29. Дубровська, Є. В. Дослідження сутності поняття «дебіторська заборгованість». *Вісник Сумського державного університету*. 2009. № 2. С. 202–205.

30. Дячук О. В., Новодворська В. В. Місце кредиторської заборгованості в системі управління підприємством. *Економічні науки. Облік і фінанси*. 2013. Вип. 10 (3). С. 243–251.

31. Єлісеєва О. К., Приходько А. Є. Удосконалення обліку та аналізу дебіторської та кредиторської заборгованості в системі управління підприємства сільського господарства "Агромир-СТ". *Бізнес Інформ*. 2019. № 7. С. 293–298

32. Загородній А. Г., Вознюк Г. Л., Смовженко Т. С Фінансовий словник. Київ : Т-во "Знання", 2002. 566 с.

33. Закон України «Про бухгалтерський облік і фінансову звітність в Україні» від 6.07.99 р. № 996XIV. *Відомості Верховної Ради України*, 1999, № 40. Ст. 365

34. Зелікман В. Д., Соніна Ю. А. Напрями удосконалення обліку та внутрішнього аудиту дебіторської заборгованості підприємств. *Наука та прогрес транспорту*. 2014. № 4. С. 37–42.

35. Інструкція про безготівкові розрахунки в Україні в національній валюті : постанова Правління Національного банку України від 21.01.2004 р. № 22.

36. Інструкція про застосування Плану рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій : наказ Міністерства фінансів України від 30.11.99 р. № 291.

37. Коваленко Д. І. Удосконалення розрахунку оптимального розміру дебіторської заборгованості підприємств легкої промисловості України. *Інвестиції: практика та досвід*. 2010. № 16. С. 65–69.

38. Костюнік О. В., Сторожук В. В. Управління дебіторською та кредиторською заборгованістю на підприємствах. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Сер. : Економічні науки*. 2017. Вип. 27(3). С. 113–116

39. Крайник О. П., Клепикова З. В. Фінансовий менеджмент : навч. посібн. Київ :Інтелект, 2001. 260 с.

40. Крупка Я. Д. Задорожний З. В., Гудзь Н. В. Фінансовий облік : підруч. Тернопіль : ТНЕУ, 2019. 478 с.
41. Кручак Л. В. Аналіз стану дебіторської та кредиторської заборгованості суб'єкта господарювання. *Економічний аналіз*. 2016. Т. 25, № 2. С. 93–98
42. Лищенко О. Г., Бескоста Г. М. Аналіз дебіторської заборгованості в системі управління підприємством. *Держава та регіони. Серія: Економіка та підприємництво*. 2012. № 1. С. 114–117.
43. Лищенко О. Г., Серeda І. С. Управління дебіторською заборгованістю як фактором фінансової стійкості підприємства. *Держава та регіони. Серія: Економіка і підприємництво*. 2011. № 3. С. 84–89.
44. Лісничка Т. В. Особливості класифікації розрахункових операцій підприємств. *Управління розвитком*. 2014. № 15 (178). С. 63–66.
45. Лучко М. Р. Дисконтнування в обліку довгострокових заборгованостей в Україні: практичний аспект. *Міжнародна наук.-практ. Інтернет конференція «Облік, оподаткування і контроль: теорія і методологія» (27 грудня 2019 р.)*. Тернопіль : ЗУНУ, 2019. С. 14–16.
46. Лучко М. Р., Патряк О. Т. Система внутрішнього контролю в процесі управління корпоративними правами: ієрархічний підхід. *Інвестиції: практика і досвід*. 2017. № 6. С.31–35
47. Любар О. О. Облікове забезпечення управління розрахунками з контрагентами за товарними операціями. *Агросвіт*. 2020. № 1. С.48–60
48. Макаренко А. П., Ахмедова Д. В. Удосконалення аудиту короткострокової дебіторської заборгованості. *Агросвіт*. 2018. № 2. С. 45–51.
49. Макаренко А. П., Кутова М. В. Аудит доходів від реалізації продукції як дієвий підвищення ефективності діяльності підприємства. *Інвестиції: практика та досвід: Науково-практичний журнал*. 2018 р. № 2. С. 18–23.
50. Максимова К. С., Подмешальська Ю. В. Удосконалення методики аудиту дебіторської заборгованості. *Агросвіт*, 2019. С. 83–91.

51. Мамедова С. Р., Мамедова Е. Р. Фактори впливу на обсяг дебіторської заборгованості підприємства. *Управління розвитком*. 2013. № 14. С. 156–158

52. Марущак Л., Павликівська О. Концептуальні основи формування інформаційних потоків стратегічного управлінського обліку. *Соціально-економічні проблеми і держава*. 2015. Вип. 2 (13). С. 237–244.

53. Меліхова Т. О., Новосьолова К. О. Удосконалення документального забезпечення аудиту розрахунків з підзвітними особами з метою якісного проведення перевірки. *Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України*. 2012. Вип. 36. С. 108–116.

54. Меліхова Т. О., Гавриленко Ф. О. Удосконалення документування обліку розрахунків з покупцями та замовниками з метою зміцнення інформаційної безпеки підприємства. *Інвестиції: практика та досвід*. 2018. № 2. С. 24–32.

55. Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку 37 «Забезпечення, умовні зобов'язання та умовні активи». URL: <http://zakon.rada.gov.ua>.

56. Москалюк Г. О. Система внутрішнього контролю дебіторської та кредиторської заборгованості: напрямки удосконалення і розвитку. *Ефективна економіка*. 2013. № 3. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2013_3_50

57. Непочатенко О., Мельничук К. Фінанси підприємств : підручник Мельничук. Київ: "Центр учбової літератури", 2013. 504 с.

58. Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності» : Наказ МФУ від 07.02.2013 № 73 із змінами і доповненнями.

59. Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 10 «Дебіторська заборгованість» : Наказ МФУ від 08.10.99 № 237 із змінами і доповненнями.

60. Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 11 «Зобов'язання»: Наказ МФУ від 31.01.2000 р. № 20. із змінами та доповненнями.

61. Остапенко В. М. Фактори впливу на процес управління дебіторською заборгованістю підприємства. *Фінансовий простір*. 2017. № 1 (25). С. 91–97

62. Остапенко Н. В. Реструктуризація заборгованості як засіб підвищення ефективності діяльності підприємств харчової промисловості: автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.04 . Київ, 2010. 22 с.

63. Партин Г. О., Загородній А. Г. Управлінський облік : навч. посіб. Київ: Знання, 2007. 303 с.

64. План рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій : Наказ Міністерства фінансів України від 30.11.99 р. № 291.

65. Податковий кодекс України від 02.12.2010 р. № 2755VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2011. № 13–17. Ст. 112

66. Пустяк О. В., Демченко Я. М. Ефективність управління кредиторською заборгованістю за товари, роботи, послуги: обліково-аналітичний аспект. *Економіка і регіони*. 2015. № 3. С. 88–95.

67. Рибалко О. М., Сичова М. Б. Деякі аспекти ефективного управління дебіторською заборгованістю. *Вісник Запорізького національного університету*. 2013. № 1 (9). С. 164–169.

68. Свинаярова Г. Б., Побережець О. В., Чебан Н. В. Система контролю дебіторської заборгованості на торговельному підприємстві. *Економіка: реалії часу. Науковий журнал*. 2014. № 4(14). С. 94–98.

69. Сіренко Н.М., Смирнова О.В. Вдосконалення управління дебіторською та кредиторською заборгованістю підприємства. *Агросвіт*. 2013. № 22. С. 44–46.

70. Сметанко О. В. Прикладні аспекти внутрішнього аудиту дебіторської заборгованості в акціонерних товариствах України. *Економічний часопис-XXI*. 2013. № 9-10 (1). С. 95–98.
71. Соловей Н. В., Маліношевська К. І. Проблеми обліку дебіторської заборгованості. *Проблеми підвищення ефективності інфраструктури: зб. наук. праць НАУ*. 2010. Вип. 25. С. 125–130.
72. Стоун Д. Бухгалтерський учет и финансовый анализ / пер. с англ. Ю. А. Огибин, Г. А. Огибев. Москва : Сирин, 1998. 302 с.
73. Сурніна К. С. Удосконалення обліку дебіторської і кредиторської заборгованості промислових підприємств: автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.06.04. Луганськ: Східноукраїнський нац. ун-т ім. В. Даля, 2002. 19 с.
74. Ткаченко Н. М. Бухгалтерський фінансовий облік, оподаткування і звітність : підручник. Київ : Алерта, 2013. 982 с.
75. Фінансове право: підручник / за заг. ред. О. М. Бандурки та О. П. Гетманець. Харків : Екограф, 2015. 500 с.
76. Хендриксен Э. С., Ван Бреда М. Ф. Теория бухгалтерского учета. / под ред. проф. Я. В. Соколова. Москва : Финансы и статистика, 2000. 576 с.
77. Хірс Я. О. Теоретико-правові питання розрахунків. *Юридичний вісник*. 2013. № 3 (28). С. 108–112.
78. Хрипливый Ф. П., Хрипливый А. Ф. Сравнительный анализ методов оценки финансового состояния организации. *Научный журнал КубГАУ*. 2012. № 81(07). С. 1–22.
79. Цал-Цалко Ю. С. Фінансовий аналіз : підручник. Київ: Центр учбової літератури, 2008. 566 с.
80. Цивільне право України: навчальний посібник / за ред. Г. Б. Яновицької, В. О. Кучера. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2011. 468 с.
81. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. № 435IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 40–44. Ст. 356

82. Чебанова Н. В., Василенко Ю. А. Бухгалтерський фінансовий облік : посібник. Київ : Видавничий центр «Академія», 2002. 672 с.
83. Черешнюк О. М., Саченко С. І. Економічна експертиза взаємовідносин підприємства зі споживачами. *Приазовський економічний вісник*. 2017. Вип. 2 (02). С. 159–163
84. Чиж В. І. Управління дебіторською заборгованістю торгових підприємств. *Вісник Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля*. 2013. № 2. С. 126–131.
85. Чорнобривець М. М. Дебіторська заборгованість: сутність та причини виникнення. *Європейські перспективи*. 2013. № 10. С. 181–185
86. Чорненька О. Б. Напрями вдосконалення обліку дебіторської та кредиторської заборгованості на підприємствах. *Наукові записки [Української академії друкарства]*. 2016. № 2. С. 259–269.
87. Чорненька О. Б. Основні аспекти обліково-аналітичного забезпечення управління заборгованістю підприємства. *Наукові записки [Української академії друкарства]*. 2016. № 1. С. 226–234.
88. Шестерням М. М. Контроль як функція управління. Теоретичні та практичні аспекти соціально-економічних наукових досліджень : *матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (Київ, 30 жовтня 2020 р)*. Київ : Східноєвропейський центр наукових досліджень, 2020. С.134–137.
89. Шульгіна О. В. Інструменти грошово-кредитного регулювання в процесі реалізації антикризової структурної політики. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2011. № 2, Т. 2. С. 157–161.
90. Ярмак О. В., Прокудін К. О. Управління дебіторською та кредиторською заборгованостями підприємства. *Економіка. Фінанси. Право*. 2020. № 11(2). С. 28–31